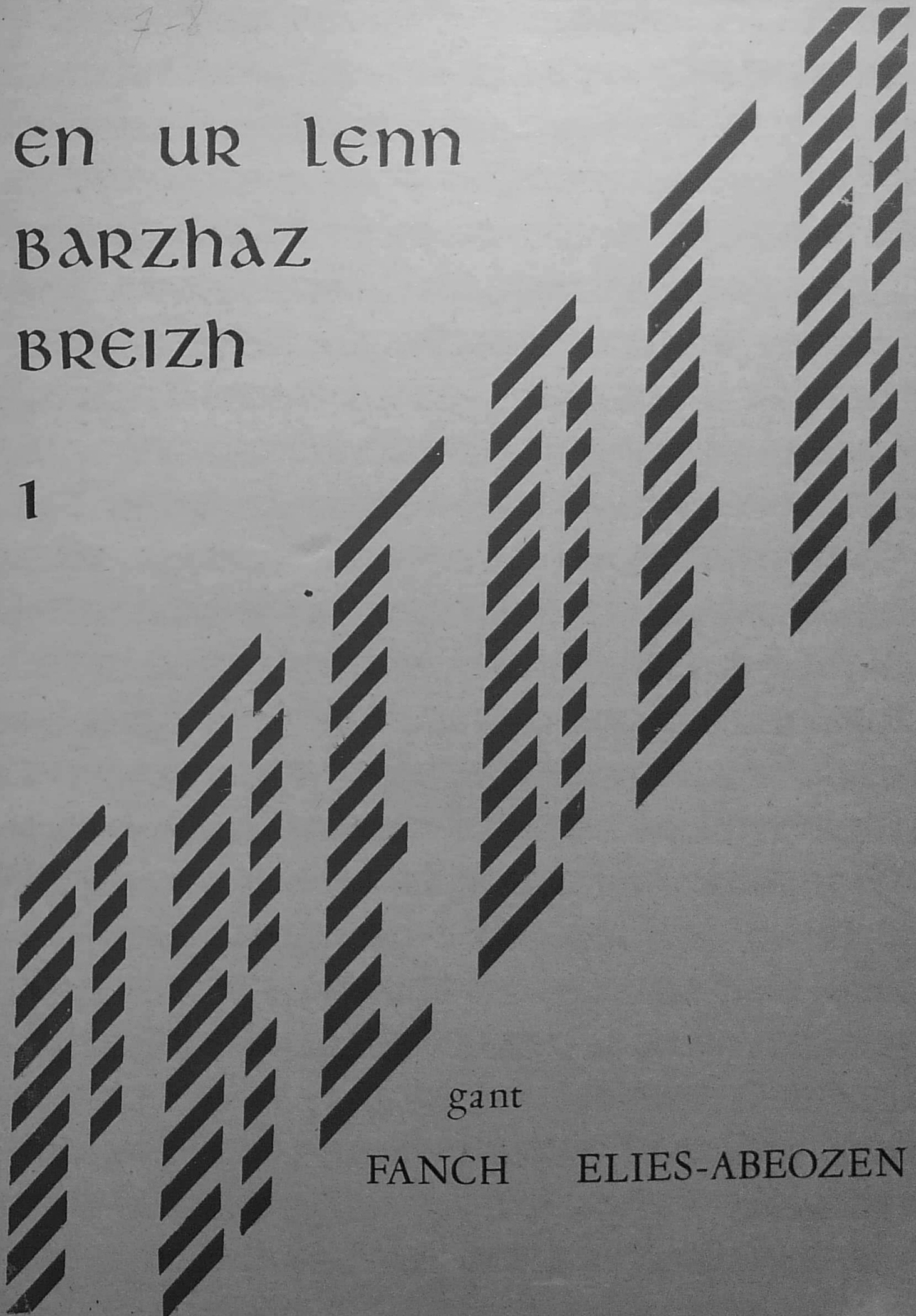

7-8

en UR Lenn
BARZHaz
BREIZh

1

gant

FANCH

ELIES-ABEOZEN

en ur lenn

BARZHAZ

BREIZH

1

gant

FANCH ELIES-ABEOZEN

Embannet gant Preder, Trede Trimiziad 1959

"INTERDIT AUX MOINS DE SEIZE ANS"

"Le Barzaz Breiz est sans doute un beau livre pour un adulte averti. Mais il faut avoir le courage de dénoncer la malfaisance de ceux qui voudraient en faire un livre de chevet pour la jeunesse."

F. Falc'hun
"Le Progrès de Cornouaille"
1 a viz mae 1954

Un degouezh eurus an hini eo a reas din lakaat va dorn war gentelioù ABEOZEN nebeut amzer goude ma oamp bet o tivizout, ABANNA ha me, diwar-benn ledanaat tachenn PREDER. War gentelioù ABEOZEN ! Ne lava-

ran ket mat : teir hepken eus e gentelioù a gavis. Roet e oant bet din, bloavezhioù a oa, gant va c'he-
neil R. STEVEN, ha n'eo ket un dastumer evel ma'z on.
Un taol-lagad warno a zo trawalc'h da ziskouez tal-
voudegezh al labour. Met kavout ar rumad kentelioù
en e bezh a voe un abadenn all : ne oant na gant
ARZEL EVEN, na gant RONAN HUON. Dre c'hañs, goude
dezhañ bezañ kollet kement a draoù e reuz ar bloa-
vezhioù du, n'en doa ket ABEOZEN kollet dornskrid
ar c'hentelioù-se. Asantiñ a reas o reiñ da ABANNA
da embann met, a-raok, e fellas dezhañ ober un ad-
wel hag un adkempenn dezho. Ar skrid nevesaet-se eo
a zo kinniget amañ da heul d'al lennerien.

-o-o-

Uvel-tre en deus ABEOZEN anvet e labour :
NOTENNOU. Ouzhpenn notennoù a zo aze, avat. Kente-
lioù int, gwir gentelioù, bet graet e Roazhon da
studieren SKOL-UHEL EMIL ERNOD. Abaoe derou GWA-
LARN e oa bet dalc'het spered an emsaverien gant
skouer Daniz hag o skolioù-uhel ar bobl : gwelit
labourioù ROPARZ HEMON war se. Gwelit ivez -rak
stank eo bet atav an darempredoù etre Kembre ha
Breizh, ha pouezus levezon an eil bro war eben-
ar studiadennoù embannet war an hevelep divout e
Kembre. Ken e oa c'hoant, abaoe pell, en emsav,
sevel un dra bennak heñvel ouzh skolioù Grendtvig.
E 1941 e voe kavet e oa tu d'hen ober ha d'ar 15
a viz Du e voe digoret e Roazhon SKOL-UHEL EMIL
ERNOD. Tri rumad kentelioù a oa bet da gregiñ :

kentelioù lennegezh vrezhonek (int eo a zo roet amañ),
kentelioù iwerzhonek gant F.R. MEAVENN ha kentelioù
kernevek gant ROPARZ HEMON. N'eus mar ebet e vije deut
SKOL-UHEL EMIL ERNOD da vezañ un dra vras ma ne vije
ket bet skoet taol ar maro ganti, evel gant Skol Blistin
da geñver darvoudoù 1944.

-o-o-

Divizet e oa bet embann ar c'hentelioù-mañ -an
notennoù-mañ - pell a-raok na vefe bet gouezet netra
ganeomp eus menoz an B.C.B. Ne c'hell, evel just, ad-
embannadur ar BARZHAZ BREIZH nemet kreskiñ talvoudegezh
labour ABEOZEN. Met evit un abeg all -ouzhpenn an abeg
a ouiziegezh a gomzimp anezhañ pelloc'h- e felle deomp
reiñ da anaout ar skrid-se. Tamallet eo bet ouzh ar
vrogarourien, a-raok hag e-pad an eil brezel-bed, be-
zañ graet implij a-zevri eus ul levr a ouient na oa
ennañ nemet falsentezioù, BARZHAZ BREIZH am eus lavaret,
evit touellañ ar yaouankizoù ha kas anezho war-du ur
vroadelouriezh... estren d'an hengoun broadel. Graet eo
bet an tamall-se gant an Ao. Chaloni FALC'HUN, na mui
na maes, hag en deus kredet skrivañ e oa deut BARZHAZ
BREIZH da vezañ "entre les deux guerres mondiales et
sous l'occupation allemande" -taolit evezh mat- : a-
bouez e oa degas kaoz eus an Alamanted- "la "Bible",
le "livre de chevet" des nationalistes bretons les plus
extrémistes" (Cahiers du Bleun-Brug, n°7, p.13).

Ne gredan ket ez eus bet komzet kalz eus BARZHAZ
BREIZH nag e BREIZ ATAO, nag en HEURE BRETONNE; keuz
am eus n'am eus ket amzer da adlenn bremañ dastumadenn

an div gelaouenn-se evit reiñ unan eus ar sifroù resis-
se a blij din kement. Met da ziskouez sklaer pegen ne-
beut e c'hell diogeladurioù an Ao. FALC'HUN tennañ d'ar
wirionez, n'eus tra gwelloc'h eget skrid kentelioù ABE-
OZEN, graet e-pad ar brezel, "dindan dalc'h an Alamanted".
Daoust hag ez eus enno ton un Avielier ? Daoust hag en
eur ziskouez ABEOZEN enno evel ur Moizez o tiskenn di-
war ar Menez gantañ taolennoù al Lezenn ? E gwirionez,
n'eo ket e-touez paoired B.A. pe an H.B. e kave ar BARZH-
AZ BREIZH e vruderien hag e azeulerien -zoken ma plije
dezho youc'hal "an Alarc'h" ouzh fri ar C'hallaoued- .
E-touez renerien ar BLEUN-BRUG, an hini gwir, ne lavaran
ket.

--8--8--

Nebeut a dra e vije ar vroadelouriezh vreizhat ma
ne vije da ziazez dezhi, evel ma klasker hol lakant da
grediñ, nemet BARZHAZ BREIZH. Daoust hag o doa DEBAUVAIS,
MARCHAL, MORDREL lennet ar BARZHAZ p'o deus savet BREIZ
ATAO ? Pet den, e-touez ar re a ra bremañ war-dro an em-
sav, o deus lennet ar BARZHAZ, a zo digavadus abaoe bloa-
vezhioù ? N'em eus lennet anezhañ penn da benn evit ar
wech kentañ nemet un nebeut bloavezhioù zo; anavezout a
ran kalzik mignoned n'o deus ket hen digoret, ha gouzout
a ran na vefe hejet na va feiz broadel nag o hini zoken
ma vefe prouet deomp ne deo ar BARZHAZ nemet ijinadennoù
KERVARKER -un Ersatz a GERVARKER evit lavarout mat, hag
evit degas adarre dorn an Alamanted. Ha c'hoazh, ma vefe
prouet din ne vefe nemet ijinadennoù, e savfe ennon kalz
lorc'h o c'houzout he deus ar vrogarouriezh awenet barzh-
onegoù ken brav, seurt n'eus bet awenet na gant an Anjou,

na gant an Touren, ha gant hini ebet eus "ar proviñsoù
all" e kalon den ebet.

Evit an Ao. FALC'HUN, levezonet eo bet kalz, a
lavar deomp, (Bleun-Brug, nv.97, pp 2 ha 3) gant BARZHAZ
BREIZH ha deut eo diwar lenn anezhañ -ar pezh a ziskouez
en deus un ene romantel- da vezañ broadelour breizhat.
Kavet en deus, siwazh, kalz, kalz, kalz bloavezhioù di-
wezhatoc'h -wardro 1945- n'eo ket, evel just, en doa fa-
ziet, met e oa bet touellet. Keuz am eus evital : kriz e
tle bezañ en em santout rediet da gasaat ha da dagañ ar
pezh a zo bet karantez ho yaouankiz.

-8--8--

N'eo ket seizhdaletoc'h an Ao. FALC'HUN o skrivañ
ez eo bet savet ar Barzhaz e galleg da gentañ ha troet
goude-se, fall a-walc'h, e brezhoneg (1). Ne gredan ket
e c'heller ober garvoc'h ha rustoc'h tamall ouzh un den.
Ha peseurt diazez d'an tamall-se ? Sellit 'ta pegen brav,
pegen kaer eo an destenn vrezhonek, fazioù ha tout, ha
pegen yen, diawen ar skrid gallek. Ha ma n'hoc'h eus ket
a-walc'h eus an dra-se, neuze, lennit notennoù ABEOZEN;
aze ho po ali ur yezhonour, ha gantañ e studiot ar skrid,

- 1) "Il traduisait lui-même en breton, en s'aidant de diction-
naires, et avec d'étranges fautes...le texte français qu'
il établissait d'abord, et qu'il présentait ensuite comme
la traduction d'un texte breton recueilli dans le peuple."
(Cahiers du Bleun-Brug, 7, p. 15).

linenn ha linenn, hag e welot evit mat petra a zleer
soñjal eus ar seurt tamall. Ha neuze ne viot ket soue-
zhet o c'houzout ez eus bet adkavet, en hor mare, e-touez
tud ar bobl, tammoù a-bezh eus kanaouennoù BARZHAZ-BREIZH.

-§-§-

Anataat a ra Studiadem ABEOZEN ar pezh o deus
komprenet an holl re hag a zo aet d'ar skrid hep kaout
en o spered ur menoz graet en a-raok : levr KERVARKER a
zo bet savet en doare ar gwellañ ma oa tu d'hen ober en
amzer-se. Bez' en deus KERVARKER kempennet, kribet,
c'hwennet. Bez' en deus kemmet gerioù amañ hag ahont.
Marteze n'en deus ket graet ul labour skiantel. Met graet
en deus ul labour kaer. Hag ivez ul labour feal. Ul la-
bour a verv ennañ levnezioù ha poanioù don ar bobl. Eus
kanaouennoù ar bobl, en deus roet deomp ar pep gwellañ.

Piv biskoazh a yafe da glemm eus kement-se ?

Per DENEZ

E N U R L E N N B A R Z H A Z B R E I Z H

Notennoù Studi gant Fañch ELIES - ABEOZEN

Kentelioù graet e ROAZHON da Studierien

Skol-Uhel Emil Ernod

L O D E N N G E N T A N

Kanaouenn VI	LIVADEN GERIS
Kanaouenn XI	LEZ-BREIZ
Kanaouenn XII	DROUK-KINNIG NEUMENOIOU
Kanaouenn XIII	ALAN AL LOUARN
Kanaouenn XIV	BRAN
Kanaouenn XVI	LOIZA HAG ABALARD

A B B O Z E N (Fañch Elies)

R O L L A N O B E R O U

YEZHADUR

Yezhadur berr ar C'hembraeg Gwal. n. 51
Lennadurioù kembraek Skridoù Breizh, 1942
Gwal. n.108
Skol vihan ar C'hembraeg Skridoù Breizh, 1942
(gant Kerverziou)
Levr dorn ar Brezhoneg krenn :
1. Yezhadur Sterenn, n. 7
2. Skridoù - n. 9
3. Geriadur -n.10-11

TROIDIGEZHIOU (diwar ar c'hembraeg)

Ar Mabinogion : Poell priñs Deved, Gw.1;3;4;
Branwen,5;6; Manacuezan,8; Maz,9; Huñvre
Ronaboe,13; Kilouc'h hag Olwen,18;19;21;
Owen ha Linet,30; Huñvre Vaksen,62; Luz ha
Levelis,62; Gereint hag Enid,93; Peredur Mab
Evrog,123.

Envorennoù Twm o'r Nant ; Gw.10; 11; 12.

Tir na n-og, gant T. Gwynn-Jones, Gw.138-9.

Storiau Dik Trevan : Mont d'ar gêr, Gw.144-5;
Ehanan, Liann,3; Ar paotr fall, 4; Bolontez an
hini kozh, Liann,5; Mont d'ar Sâ,6; Sion Wil-
liam,7; Tom Huws o tont d'ar gêr,8; Ar barzh
louet,9.

KONTADENNOU :

Dremm an Ankou : Ur banne gwin, Gw.15; Barnet
d'ar maro,16; A-hed ar ganol,16; Ur c'higer,16;
Blenier bleniet,17; Dremm an Ankou,18; E kra-
banoù ar spont,19; Dre heg,20; War lein ar Run,
21; Un toull en erc'h,22; Pevar marvailh (Per-
misionad, Tadig, Ar bidoniad dour, Marv evit
ar vro),28.

Dremm an Ankou, embannet gant Skridoù Breizh,
1942 (Peder gontadenn ouzhpenn : Kelig an hañv,
Uperid, E peoc'h an hañv, An den n'am eus ket
lazhet).

Pirc'hirin Kala-Goanv : Kell 5, Liann,6; Grit
diouzh ma laran,10; Avel d'ar baotred,11; Pir-
c'hirin Kala-Goanv,12-13; Rom an aotrou person,
15; Ar Gousper,54; Ar breur bihan,56; Dav d'an
Ankou,58; Tonton Saig,62; Ar Bastard,64; Tum-
porell an Ankou,67; Un danvez den,69.

Kondle ar Flamm, Gwalarn,9.

Eros hag an Ankou, Galv, 5-7.

Bisousig kazh an Tevenn, Liann, 1954.

ROMANTOU :

Hervelina Geraouell, Skridoù Breizh, 1942
Argantael Liamm, 72; 73.

C'HOARIOU EVIT AR SKINGOIZ :

Ar Seizenn Eured, Galv, 10 - 11.
Janedig ar Rouz, Gwalarn, 150-151.
Marivonig, Liamm 53.
Nedeleg Ker Iz, - 53.
An Aotrou Nann hag ar Gorriganeg, - 7.
Heklevioù Galv, niv.8-9.
Tonioù gant J. Penven - niv.10-11.
Kanaouennoù da Vivien Gwalarn, niv.160.
Finvez Osian - -niv.162.

ISTOR LENNEGEZH VREZHONEK AN ANZER-VREMAH :

Liamm, niv.49 da 61.

Embannadurioù al Liamm, 1957

(Ur 6vet lodenn ouzhpenn hag ur roll anvioù).

NOTENNOU DA STUDI

BARZAZ BREIZ

I

Studiañ Barzaz Breiz a c'houlenn digant un den skeiñ war-du daou bal : klask a c'hell gouzout a belec'h e teu dimp ar skridoù bodet dindan an anv-se ; pe studiañ ar skridoù enno o-unan, evel m'emaint bremañ. Ar pal aesañ da dizhout eo an eil. Ret mat eo dimp koulskoude plediñ da gentañ gant orin Barzaz-Breiz.

An den en deus dastumet hag embannet al levr-se a zo e anv Theodor-Glaoda-Herri Hersart KERVARKER. Ganet e voe e Kemperle d'ar 7 a viz Gouere 1815. Bez'e oa ar yaou-ankañ eus eizh a vugale. Bevet en deus e oad kentañ e maner Flessix-Nizon, e-kichen Pont-Aven. Eno eo moarvat, en deus staget, en ur c'hoari gant bugale mercurien e dad, da zes-kiñ un tamm brezhoneg. Ne rae an dud diwar ar maez, er c'horn-bro-se, d'an ampoent, nemet gant ar brezhoneg.

N'hell ket ur bugel, bet desavet en o zouesk evel m'eo bet Kervarker, bezañ chomet hep sunañ kalz pe nebeut eus ar yezh nemetañ a gomzent. A-hend-all n'helle bezañ menozioù e dud nemet re un tiegezh bet gwasket e-pad an Dispac'h. Kollet he doa e vamm meur a unan eus he c'herent e brezelioù ar chouanerezh. Mat eo derc'hel soñj a gement-se evit kompren spered ar mab, liv e oberoù ha war un dro lod-kaer eus an enebiezh a gavo war e hent.

E 1825 e kavomp Kervarker e skol ar jezuisted e Santez-Anna Wened. E 1829 e voe kaset da gloerdi bihan Gwenrann. Bachelour eo e miz Here 1833. Mont a reas da c'houde da Skol an Dielloù e Paris. Eno e tarempredas Breizhiz yaouank all, en o zouesk Brizeuk, Souvestr, an aotrou Lezeleug a vo diwezhatoc'h eskob Autun. Troet oa endeo Kervarker gant lennegezh pobl Vreizh. Stagañ a reas da sevel pennadoù pa n'oa ket c'hoazh ugent vloaz. " Re-fizius ennañ e-unan e kendalc'h da vezañ", eme rener kloerdi bihan Gwenrann. Moarvat e kavimp er re-fizians-se andon sioù e oberoù savet alies prim meurbet hep gortoz an amzer d'o dareviñ. Daoust ha kredet en dije embann e oberoù ma vije bet anezhañ un den lent evel m'eo peurvuiañ e genvroiz ?

Gouzout a raer, diwar ul lizher skrivet dezhañ a-berzh Augustin Thierry e miz Gwengolo 1837, en doa d'ar c'houlz-se hanter kant kanaouenn-pobl da embann. N'oa Kervarker nemet daou vloaz warn-ugent hag edo prest da embann Barzaz Breiz.

A belec'h e teu dezhañ danvez al levr ? War a lavar e-unan, eus ur c'harnedig skrivet gant e vamm, hep damant d'an doare-skrivañ. Er bloaz araok, en doa kinniget d'an Ao. Buloz, rener ar "Revue des deux mondes" ur pennad ma oa darn anezhañ un droidigezh eus Bosenn Eliant. Nac'het e voe embann ar pennad ha daoust hag ar gwir hon eus da souezhiñ pa lennomp al linennoù-mañ :

"Hiziv m'emaomp barzhyeot gant Bro-C'hall ha m'eo bet tennet diganimp hor frankiz, n'eus mui ac'hanomp ur vroad diouti hec'h-unan ha n'hon eus mui e gwirionez a lennegezh broadel". Fa drid en un den ur seurt spered, ne vezer ket pell, hiziv an deiz, o pegañ outañ an anv-resis a emrener pe washoc'h. Ma n'oa ket implijet ar gerioù-se en amzer yaouankiz Kervarker ne veze ket kavet gwell ar spered disuj-se gant pennoù bras ar stad.

Kavout a reomp kement-mañ en hevelep pennad : "War hon maezioù, en hon traoniennoù don, pell diouzh darempred ar c'hêrioù, ha diouzh pep levezon c'hall, ec'h advev an amzer dremenet en amzer-vremañ. Miret eo bet gant ur bobl ezhommek gwir eo ha reuzeudik, ar yezh, ar sevenadur, an hengounioù, ar c'hanennoù kozh-istor." Krediñ start a re Kervarker en doa gallet pobl Vreizh mirout, a-rumm-da-rumm he hengounioù. Eveljust e c'heller magañ menozioù kontrol-bev d'ur seurt kredenn ha kentel an istor hon pouls kentoc'h war an tu amgredik. Setu avat a grede start an hini a embann Barzaz Breiz e 1839 d'e bevar bloaz warn-ugent.

+++

Barzaz Breiz a voe moulet evit ar wech kentañ e 1839. Ret eo koulskoude reiñ da c'houzout e voe, araok ar mouladur kentañ-se, embannet 200 skouerenn eus ul levr " Chants populaires de la Bretagne" dastumet gant Barz Nizon. Moarvat e tle bezañ ur skouerenn bennak eus al levrig-se en ul levraoueg amañ hag ahont. Ar gwir mouladur kentañ, e div levrenn, a voe e gwerzh e ti Delloye, pe Charpentier-Techener e Paris. An dastumad kanaouennoù a oa ouzh o heul un droidigezh, diskleriadurioù, notennoù ha tonioù. Al labour en

e bezh a oa roet evit bezañ hini Kervarker (1).

- 1) Sed amañ notenn fraez ha berr Job al Lenner (J. Ollivier a Landerne) e Buhez Breiz, niv. 33, Gwengolo 1923, p.690-691 en ur pikol levr-lennadur diwar-benn Sonerezh Breizh :

Villemarqué (H. de la).- Barzaz Breiz, "Kanaouennoù-pobl a Vreizh." Er mouladur kentañ, embannet e 1839, ez eus : kanaouennoù-istor, 19 ton notennet ; kanaouennoù karantez, 7-ton notennet ; kanaouennoù relijiel, 2 don notennet. Er rak-lavar, p.V, e kemenn Hersart Kervarker d'al lenner en deus dastumet ar c'hanaouennoù diwar selaou kouerien Breizh. "Jul Schaeffer, emezañ, eus Breuriez Veur Roueel ar Sonerezh, en deus sonskrivet an tonioù gant ar brasañ aked hag ar from n'eus nemet ur Breizhad d'e santout.

Mouladur 1846 a ro : kanaouennoù mojennel, harozel, istor, 26 ton notennet, kanaouennoù tiegezh ha karantez, 7 ton notennet ; marvailhoù ha kanaouennoù relijiel, 4 ton notennet.

E mouladur 1846 ez eus un niver tonioù gant un eiladur war ar piano. Savet eo bet an eiladurioù-se gant ur sonaozour alaman, F. Silcher, hag amprestet int bet diwar unan eus an troidigezhioù e yezh estren eus kanaouennoù pobl Vreizh. (Kv. Rak-lavar, p. XIX, mouladur 1846.) An tonioù a gaver ouzhpenn er mouladur-se a zo bet notennet gant Aodren Kerdrel dindan evezhiadur Hersart Kervarker.

Mouladur 1903, anezhi an 10vet mouladur, a ro 73 ton notennet. N'eus mui na kevrennoù nag eiladurioù piano.

Daoust ha gallout a reer krediñ e c'hellje Kervarker d'e bevar bloaz warn-ugent, bezañ ijinnet e-unan ar c'hanaouennoù pobl embannet gantañ ? Respont a c'hellomp diouzhtu nann. Gouzout a rae brezhoneg a-walc'h evit o embann gant fazioù, fazioù kemmadurioù dreist-holl. Rouez ar re na reont ket fazioù, pa stagont da skrivañ e brezhoneg, zoken pa vez anezho brezhonegerien a-vihanik. En ul lizher eus amzer e veaj kentañ e Breizh-Veur, e lavar Kervarker e komze brezhoneg alies gant e geneiled e bourzh al lestr o c'hase Tramor. Paotred an Emsav a oar gwelloc'h eget lod kaer eus enbourien Kervarker gant peseurt gred e vez poaniet da vrezhonegan pa vez krog ennoc'h ar garantez-vro. Ha Kervarker oa taget mat gant ar c'hleved-se.

Er bloaz araoch ma embannas Barzaz Breiz e oa c'hoarvezet un darvoud a bouez bras e buhez Kervarker. Kaset e voe da Vro-Gembre e 1838. Karg en doa roet dezhañ Ministr an Deskadurezh da studiañ yezh ha lennegezh Bro-Gembre e kement ha ma'z int kar da yezh ha lennegezh Breizh-Vihan. An huñvre hollgeltiek o tispakañ e zivaskell e penn un den yaouank prim e anien, n'eo ket ur souezh e vije deut diwar-se un tamm reuz ha freuzh. Anaoudegezh a reas Kervarker gant an Itron Charlotta Guest, he doa troet e saozneg ar Mabinogion. An droidigezh-se a zigoras an hent dirazañ davet mojennoù Kembre. Mont a reas war dro dornskridoù koshañ ar vro : Levr Du Kerverzin, Levr Ruz Hergest, Levr Gwenn Rezerc'h. Unan eus al levrioù a voe an talvoudusañ dezhañ a voe ar Myvyrian Archaeology of Wales. An dastumadmañ eus barzhonegoù ha skridoù kozh Kembre a zo bet savet gant Owen Jones, Myvyr eus e anv-barzh. Embann a reas e labour e 1802 gant skoazell daou varzh all : Owen Pughe hag Edwards Williams.

Perzh a gemeras Kervarker en Eistezvod Abergavenny e miz Gwengolo 1838. Ma varner diouz ar ganaouenn a ganas e banvez-digeriñ ar gouelioù (kanaouenn adembannet gant Pañch Gourvil en e levrig : Un Centenaire - L'Bisteddfod

d'Abergavenny. Morlaix, 1938, p. 89) en doa staget Kervarker d'ar c'houlz-se gant studi ar c'hembraeg, rak ret mat eo gouzout un tamm kembraeg evit kompren ar ganaouenn-se.

Chom a reas Kervarker e Kembre betek miz Meurzh 1839. Eus levraouegoù ar vro e tegas gantañ an danvez a yelo d'ober e levrioù : Barzhonegoù predenek ar seizhvet kantved, Marzin, Romantoù an Daol Grenn, an danvez ivez a roio ul liv dicoutañ e-unan da Varzaz Breiz, evel m'hon devezo tro da welout meur a wech.

+++

War roll ar barzhonegoù kinniget evit arnodenn an Trec'h, n'eus nemet Bosenn Elliant, Marzin, Lez Breiz, Loeiza hag Abalard a ve deut, darnoù anezho da nebeutañ eus karnedig Itron Nizon. Livadenn Ger Iz avat, Gwin ar C'hallaoued, Bale Arzur, Drouk-Kinnig Neumenoiou, Alan al Louarn, Bran, ar Falc'hon n'oa ket anezho e mouladur 1839.

En trede mouladur, embannet e 1846, e ti Franck, Paris-Leipzig, 7 vloaz goude an hini gantañ, e lakaas Kervarker teir ha tregont kanaouenn ouzhpenn. Hag en-dro d'ar vozad-mañ dreist-holl eo e tregern gwashañ tabut a ve bet anezhañ biskoazh en-dro da lennegezh Vreizh.

+++

Arabat disoñjal, war zigarez n'oa eus Kervarker e 1839 nemet un deskard, en deus a-c'houdevezh studiet di-baouez, e vuhez-pad, brezhoneg e amzer hag ivez ar brezhoneg krenn. Tro en deus bet da zastum gouiziegezh gant skoazell an aotrou Yann-Wilhou Herri, aluzenner ospital Kemperle etre 1839 ha 1866, ar bloaz ma embannas Mister Bras Jezuz, ha, da heul, Barzhonegoù brezhonek ar Grenn-Amzer, e 1876, Novelou ancien, Revue Celtique, e 1889-1892.

Daoust d'ar skiant prenet a zeu dezhañ gant an oad diwar studiañ, chom a ra stag Kervarker ouzh kudennoù o deus sturiet e gammedoù kentañ war dachenn al lennegezh keltiek. Krediñ a ra start ez eo kar tost lennegezh Breizh Vihan ouh hini Breizh-Veur ha techet eo da goshaat dalc'h-mat hor skridoù.

D'ar 5 a viz Here 1848 en deus graet ur brezegenn e kendalc'h an "Association Bretonne". Kenveriañ a ra ar prezeger Barzhed Breizh-Vihan ouzh Barzhed Kembre. Teir lodenn a ziforc'h : ar varzhoniezh brezel, ar maronadoù, ar barzhonegoù karantez.

1°-Pa gomz eus ar barzhonegoù brezel e ro ur skouer tennet eus ar Gododin, un oberenn lakaet war anv Aneurin hag embannet er Myvyrian. Ouzh ar skouer-se e tosta Alan al Louarn (Barzaz, p.120). Kemend-all a ra diwar-benn barzhoneg Levarc'h Hen en enor da Gereint vab Erbin. Adarre e tegas timp da soñj Alan al Louarn. Pa gomz eus ar Gododin e ra meneg ouzhpenn eus Gwin ar C'hallaoued (Barzaz, p.45).

2°- Er maronadoù e tosta ur barzhoneg gant Levarc'h Hen ouzh Diougan Gwenc'hlan (Barzaz, p.19). Bosenn Elliant (Barzaz, p.52) a ra dezhañ menegiñ Bosenn Kreizh e Bro-Gembre, savet gant ar barzh Robin Du. Ouzh an hevelep barzhoneg e tosta c'hoazh gwerzennoù eus Kimiad an Ene (Barzaz, p. 500).

3°- E lodenn ar barzhonegoù karantez e kav an tu da dostaat ouzh ur barzhoneg en enor da Mevanoue Vihan gant ar barzh Howel eus ar 14vet kantved gwerzhioù ar C'hakouz (Barzaz, p. 453), ar C'hloareg paour (p. 463), kanaouenn al Leur Nevez (p. 454).

++++

Siwazh dimp, henvarzhonegoù Bro Gembre ne deont ket lennegezh pobl. Mar dint bet miret betek hon amzer ne deo ket a-rumm-da-rumm en enor kanerien damzizesk hogen e dornskridoù savet evit uhelidi galloudus chomet stag ouzh ar c'hembraeg kalz diwezhatoc'h eget o c'henseurtes e Breizh, ouzh ar brezhoneg. Hoel a Vro-Gernev a zo bet hon diwezhañ dug brezhoneger. Bevañ a rae en unnekvet kantved hag e varzh-tiegezh Kadio n'en deus ket bet a warlerc'hidi pe da vihanañ ez eo aet an oberoù savet ganto da goll. Ne fazie ket Kervarker pa zalc'he start d'ar gredenn o deus bet tud Breizh-Vihan ul lennegezh kozh. Ar romanegourien e-pad ur c'hantved o deus graet goap ouzh an dud eus e seurt hag hiziv eo deut o zro da vezañ tud warlerc'hiet gant o c'hredenn e teu pep lennegezh a Vro-C'hall (1). Fazi Kervarker a zo bet krediñ e c'helle an dud runut mirout dindan envor an hengounioù dilezet gant o uhelidi.

1) Lenn tra ken diwar-benn-se pennad Roparz Hemon e Liamm 42/30 : Breizh ha Marvailhoù Arzhur. (Danvez Breizh, studiet gant ar gouizieg amerikad Roger Sherman Loomis).

Berr eo envor ar werin. Ret e vije bet yaouankaat a-rumm-da-rumm yezh ar barzhonegoù kozh. Rak pa ne gomprenner mui mat a-walc'h ar c'hanaouennoù ez eont er maez a c'hiz hag ez int dizale ankounac'haet da vat ha kollet, nemet ar chañs dibaot o defe bet da vezañ lakaet dre skrid evit un den douget d'an traoù-se, ha miret war e lerc'h en ul levraoueg na vo bet na preizh d'ar razhed na boued d'an tan-gwall a-hed ar c'hantvedoù.

Dre vras e c'heller lavarout e sav ar gwerzhioù koshañ bet dastumet e korf an naontekvet kantved d'ur c'houlz ken pell diouzhimp eget ar 16vet kantved. Soñj Kervarker a oa disheñvel ha pa stagas da labourat war an dachenn n'oa ket c'hoazh diazezet mat lezennoù strizh ar skridvarnouriezh. Ul lamm bras he deus graet an istorouriezh e lodenn gentañ an 19vet kantved. Ne deo ket bet sentus a-walc'h Kervarker ouzh an itron nevez. Toulllet re bell oa e hent p'eo deut ar ouizieien da evezhiañ pishoc'h ouzh e labour. N'en deus mui gallet anzav e oa bet meur a dro faltazius betek re. Mar deo bet toulllet an dud gentañ ez eo mat soñjal ez eo bet toulllet e-unan da gentañ gant e spered re-fizius ennañ e-unan.

++++

D'al lavarenn-mañ e c'hellomp asantiñ hep termal : embannet en deus Kervarker gwir ganaouennoù pobl. Daoust hag holl int dellezek eus an anv-se ? Ne deo ket aes di-skleriañ an dra. Aesoc'hik eo a-wechoù merkañ ar c'hemmoù, ar gwellaennoù degaset gantañ en danvez aet da sevel e levr. Pe gantañ pe gant tud all eo bet ijinet tra pe dra a zo diaes da lakaat anat. Meur a anv a zo deut dindan pluenn pismigerien Barzaz Breiz. Hini ebet ne deo bet degemeret da vat. Menel a ra Kervarker goude holl an den nemetañ kiriek eus e levr kanneulet pe gunujennet hervez liv menozioù an dud.

Klask a reer diaraogerien da Gervarker. Menegiñ a reer levrioù bet embannet pe adembannet araok Barzaz Breiz : Beaj e departamant ar Minister gant Kambri, ad-voulet e 1836 ; Les Derniers Bretons gant Emil Souvestr, deut eus ar wask e 1836 ivez ; Guionvac'h gant L. Kerardven (Dufilhol eo anv gwirion an oberour), 1835. Kanaouennoù brezhonek a zo el levrioù-se. Nav a gaver en trede da skouer. Peseurt levezon o deus bet war Kervarker ? Dibabet en doa e hent endeo peogwir e kaver, e La Ville-marqué, sa vie et ses œuvres, Paris, 1926, p. 68, ul lizher o tiskouez en doa, e 1834, goulennet ali an Aotrou de la Rue, eus Caen, oberour teir levrenn Essais historiques sur les bardes, les jongleurs et les trouvères normands et anglo-normands. Spered ar Romantelezh a droe kalz pe nebeut evezh an dud ouzh al lennegezhioù pobl. Glaoda Fauriel en doa embannet e 1824-1825, Chants Populaires de la Grèce moderne hag e welomp adal 1838 an istorour-se o reiñ harp da Gervarker evit embann e zastumad. Difiziñs, avat, a gaved ivez a-berzh tud all. Touellet oant bet un nebeut bloavezhioù oa gant Kanaouennoù pobl Dalmatia ijinet penn da benn gant H. Waglanovitch. Sekretour Strollad Istor Yezh ha Lennegezh Bro-C'hall n'oa tamm ebet aviz gant Fauriel ezel eus an hevelep strollad. " Diaes eo, emezañ d'ar ministr Salvandy, dic'hallus zoken merkañ oad hag orin ar c'hanaouennoù-se, ar pezh a vefe ar pep retañ. Pegen chifus e vije evit ar Strollad bezañ roet bod ha golo d'ur Mac-Pherson dianav..." Adal 1838, araok mouladur Barzaz Breiz eman e gor an tabut diziwezh a savo diwar e benn.

II - LIVADEN GERIS

Mojenn ar gêr islonket er mor ne deo ket tra ar pobloù keltiek hepken. Kavet e vez en Alamagn, en Afrika ar Reter, e Bro Japan. Evelato e Breizh Vihan nemetken e c'hellomp menegiñ meur a anv kêr ma'z eo bet honnezh o flanedenn : Herbauges e Bro-Naoned, Lexobia e Treger, Nasado e-kichen Ergue Penneur ("Erquy"), Tolent war an Aber-Ac'h ha Kêr-Iz, an hini vrudetañ, e Bro-Gernev.

N'eus ket ezhomm da glask un diazez bennak d'ur seurt kredenn en Istor. Abaoe ma'z eus douar ha mor e c'hounez hag e koll hervez al lec'hioù an eil war an all. Un doare estlamm kevrenus, kemmesket gant an enkreiz, setu ar pezh a gav mabden e seurt mojennoù : kêrioù kaer meurbet, lonket trumm e barr o brud, petra fromusoc'h da speredoù, hoalet dre natur gant an darvoudoù burzhodus ! Pobl Vreizh ouzhpenn a zo lec'hiet mat evit anaout dre skiant prenet, nerzh feuls ar mor dirollet o tispenn tamm ha tamm hec'h aodoù abaoe kantvedoù ha kantvedoù. N'eus ket eta da souezhañ he defe bleuniet mojenn ar Gêr islonket frankoc'h e Breizh eget e lec'h all.

N'eus ket da vezan souezhetoc'h e ve bet gwelet ur c'hastiz a-berzh Doue e seurt liivadennoù. Levezon ar Grenn-Amzer, ken bev e spered he c'hristenien di-zurzhioù ha kastiz Sodom ha Gomorr, a zo a-walc'h da ziskleriañ an tu-se eus mojennoù ar c'hêrioù beuzet.

Kêr-Iz eo avat a zo manet an anavezetañ eus ar c'hêrioù-se. Ne deo ket aet d'un anv goulllo evel ar re all. Al lennegezh hag ar sonerezh a gendalc'h da vezañ awenet ganti ha dellezek eo ar vojenn eus he buhez padus kentoc'h eget d'ar roue Gradlon, da sant Kaourintin pe da sant Gwenole, da varc'h ar roue kozh, Dahud pe Ahez.

++++

E pelec'h e kavomp anv ar brinsez kenedus ha di-rollet ? Koshañ skrid brezhonek en deus miret deomp mojenn Kêr-Iz a zo ar mister brezhonek-kreñn An buhez sant Gwenole, abat ar kentañ eus a Landevennec, embannet gant Emile Ernod e 1935.

Er skrid-se, mar gwelomp sant Gwenole gwall-gaset gant bourc'hizien ziroll ha gisti teodet lemm, n'eus meneg ebet eus Dahud ar brinsez fall hag eus hec'h ebatoù noz gant ar prins ruz.

Pa gomz eus an embannadur-se hag eus mojenn Kêr-Iz e skriv Loeiz ar Guennec (En Breiz-Izel autrefois, p.27): "An holl draoù boemus-se a dle bezañ tarzhet diouzh fal-tazi Emil Souvestre en deus displeget kastiz ar gêr villi- get en unan eus kontadennoù e Qaled Breizhat (Le Foyer Breton, 1844)". Koulskoude ec'h anavezete mat an den helenek-se levr ar Montroulezad Alberz Legrand, Vies des saints

de la Bretagne Armorique embannet e 1634. E pennad XII buhez Sant Gwenole e komz eus ar brinsez Dahud hag eus he buhez diroll. Ne deo ket reizh eta klask tremen Dahud evit krouadur ar Romantelezh. Meneg a gavomp anezhi da nebeutañ abaoe ar XVIIvet kantved.

Kavout a reomp Livadenn Geris evit ar wech kentañ e mouladur 1846. Lod eus ar werz a zo bet kanet dezhañ eme Gervarker, gant ur c'houer a barrez Tregon, Tomaz Penven e anv. Diwezhatoc'h ne gomz mui nemet eus ar barrez.

(Livaden, linvaden, e Gonideg 1821; Châlons linfat, linvat, anv-verb linva, kembr. llifo.)

(I, 1 Ha glevaz-te ? Renket eo ar gerioù en un doare divoas. Ha te' glevaz a vefe reizh. Te, implijet war lerc'h ar verb, ne deo ket ar rener e brezhoneg, ur raganv enharpell kentoc'h evel e lavarennoù a seurt gant : mar klevan-me, mar klevaz-te. E kembraeg avat e kavomp an dro lavar en deus levezonet Kervarker : A glywaist-te ? Teurel ple ouzhpenn ne vlota k e g goude ar ger goulennata a (=ha) nemet e kembraeg. Sell ouzh Drouk-kinnig...12, un diskleriadur all.

(3 D'ar roue Gradlon enn Is be. Geriadur (bann 29) an Tad Le Pelletier a zo andon al lavarenn iskis: en Is be. Lakaet eo bet ar bomm-se gant Miorcec Kerdanet en un notenn d'e embannadur eus Buhez Sant Breizh-Arvorig. En notenn-se eo bet kemeret gant Kervarker ha deut eo da vezañ lodenn eus e verz. Sur mat ne deo ket bet kanet ar werzenn-mañ evelse gant Tomaz Penven. Buhez Sant Gwenole a oa etre daouarn Le Pelletier pa zastume danvez e C'heriadur, nann avat pa savas ar skrid anezhañ. Prestet en doa e eilskrid da unan bennak ha ne voe ket kaset dezhañ en dro, setu ma teuas ur fazi

diwar un notenn kempennet dievezh d'ober un hir a hent e lennegezh hor bro. Be a zo amañ evit a zo, eme Kervarker. Be a zo bet ivez diskleriet gant an anv bez (=tombeau). Bremañ p'hon eus ar skrid orin, eo dibunet da vat ar gudenn : ar werzenn 707 e Buhez S. Gwen a lavar:

Roe Glazren so en Ys, bez gant avys dyscret.

Lakaat a ran ur virgulenn dirak bez hag e kemer raktal e ster : 2^e person an doare gourc'hemenn (= "sois avec sagesse attentif", a dro Emil Ernod).

- (4) Arabad a zo c'hoazh implijet evit difenn evel amañ. Diskleriet eo gant Ernod dre ar gerioù euzus, difennet; - arabadoù a dalvez: sotonioù; an anv gwan arabadus a dalvez : rok, balc'h.
- (5) Arabadiat a zo un anv verb a c'hell bezañ diskleriet dre arabadoù, pe arabadies roet gant Le Pelletier. Kervarker a gompren : "en em reiñ d'ar follentezioù".
- (10) Ur c'hemm a zo etre mouladur ¹⁸⁹⁶~~1946~~ hag hini 1913:
Ha neb a ev ha gwin ha mesk a zo deut da :
Ha neb a ev, ha gwin a vesk
- "Et qui boit du vin et de la cervoise" a lavare troidigezh 1896. Da grediñ eo e talvez da gentañ evit Kervarker mesk kement ha mez=chufere. Paotred Breiz Atao da vare o c'hendalc'h kentañ e Rosporden (1927) o deus klevet an dud oc'h ober gant ar ger mezeglen evit chufere, souchen. Deut eo ar ger da vezañ 3 person ar verb meska er mouladur diwezhañ. Marteze en deus faziet Kervarker. Ne seller ket ken tost-se ouzh ur glotenn en ur ganaouenn pobl ha mez a c'hellfe dereat-tre kenseniñ ouzh pesk ha desk.

(11) 1, a venne. Gonideg 1821 a ro d'ar verb menna ar ster : "désirer, demander".

2, koanourien da. Koañer a gaver e Gonideg 1821 e kichen koanier. Da a zo c'hoazh implijet e troioù lavar evel : da eo gantañ = "plijout a ra dezhañ, mat e kav". Le Pelletier a ro dezhañ talvoudegezh un anv kadarn : "joa, plijadur". E kembraeg ez eo anv gwan : "mat" hag ar ster-se a zo dezhañ amañ. Gan-e, evit ganin, ganen. A furm-mañ a vez distaget gane evel e Barzaz e bro ar juloded (Landi, Sizun) hag e meur a lec'h all moarvat.

3, monet da gouski. An anv-verb er geriadurioù a zo dezhañ ar furmoù cousquaff, cousquout, da c'houde kouska, kousket. An dibenn verb en -i a c'hell bezañ avat a Vro-Gerne.

4, afec'h, eil g. lies an doare-diviz unan, gant ster an amzer da zont : "eot".

5, manet-hu, 2 g. lies doare-gourc'h. ar verb menel. Ur ger enharpell 2 g. l. eo hu.

7, Amañ e kavomp ur c'hemm adarre etre 1896 ha 1913 : sereg, e 1896, a zo deut da serc'heg e 1913. Evit bezañ a Vro-Dreger, ez eo roet ar ger gant Ernod. E kembraeg e talvez kement ha "karantez" nemet ez eo deut ivez dezhañ ar ster gwashaat en deus amañ. Anvioù-tud evel Serc'han, Guenserc'h a gaver e brezhoneg kozh. Deveret int eus serc'h evel sercheg.

war ma oue. 3 g. unan tremenet gant ster : war ma oa, amdrem.

9, Klouar Dahut. An anv gwan implijet er brezh. krenn gant ar ster "karadek, kuñv, dous": ma mestr clouar.

nag an alc'houe ? ar gerig na; nac a dalvez da c'her c'houennata hep tamm ster nac'hañ.

12, pez a ioulit-hu. Ar verb youllaf, youli a zo anavezet e brezh. krenn, ha youl, o talvezout kement a "bolontez", "c'hoant", a zo implijet c'hoazh.

(III 4, Amañ e kejomp gant ur ger souezhus : gant he bali moug. Ar ger pali ne deo ket anavezet e brezhoneg, war a gredan. Amprestet eo bet gant ar c'hembraeg krenn digant ar galleg krenn paile, palie o talvezout kement ha mantell.

moug a zo roet gant Le Pelletier ha Gregor gant ar ster limestra, galleg "pourpre". Gon.1821 a ro dezhañ ivez ar ster-se. E Treger, hervez Ernod (Gloss., p.428) e talvez kement ha liv teñval.

6, e kerc'h'n he c'houg = "e kerc'hen e c'houzoug." Moul. 1846 a roe kerc'h'n he choug. En entremar emañ ar skrid etre choug ha gouzoug, goug.

7, er c'heden. Ar brezh. krenn a ro guedaff, hiziv geda, pedal. gueder, gedour, gedig a zo anavezet. E vit Kervarker geden a zo un anv kad. gwregel : "beza er c'heden" = "être dans l'attente".

9, diarc'hen = divotoñ. Arc'henat e brezh. krenn, arc'hen, arc'henad e kembraeg a dalvez kement ha "botez".

10, oud a gaver e-kichen ouz e Gon. 1821. Implijet c'hoazh er rannyezhoù.

12, ribla, "kemer dre laer". Kv. riblaer, ribler ouzh ar galleg "ribleur", implijet gant Cl.Marot hag araok, gant Villon.

sug, ha sugell : kordenn da stagañ ul loen ouzh un denn. Amañ ar chadennig a zalc'h an alc'houez e kerc'hen ar roue.

(IV, 1, ann ner. Bez'ez eus e Breizh un anv tiegezh Le Ner. E kembraeg ez eo roet evit ur ger kozh o talvezout Aotrou. Implijet eo bet e lañ niv. Gvalarn gant Y.E. Jarl :

Pe ner eta a emgannas

Evit difenn eur vin ken kaer ?

Un amprest digant Barzaz Breiz moarvat.

2, laouer. "Dans la plaine", a dro Kervarker. Ne deo ket eta hor ger brezhonek, met kentoc'h ar ger kembraeg drevezet llawr : "leur, leuren".

4, sav diallen. Anavezout a reomp ac'halen; ar brezh. krenn a ro dialahez, "war laez".

En notenn da heul ar werz e tosta Kervarker ar skrid ouzh hini ar barzh kembreat Gouezno en deus kavet er Myvyrian, I, p.165 : Pan daeth y mor dros gartref y gwaelod : "Pa zeuas ar mor dreist kartrev ar goueled". Ne lavaran ket en deus kavet eno danvez ar werz, nemet bepred gant ar c'hoant tostaat e skrid ouzh an amzer gent en deus roet an taol kempenn diwezhañ da Livaden gant ar barzhoneg kembraek dirak e zaoulagad ha ne deo ket gant ar ster dreist-holl eo prederiet; kentoc'h gant an neuz diavaez : saw di allan, eme ar c'hembraeg, sav diallen, eme ar brezhoneg. Ne vern ha pa ve di raganv eil person e kembraeg ha kentger nac'h di- e brezhoneg.

7-9, Ouzh ar poz-mañ tostaomp ar poz kembraek :

Boed emendiceit y morwyn
"Bezef milliget ar verc'h wenn"

a helyngaut gwidi cwyn
"a zialc'houezaz goude koen"

Frynawn Wenestyr mor terwyn,
"Gore puis Keris, mor termen".

Evel pa vije Kervarker gant ar c'hembraeg dirazañ o lakaat da vezañ damheñvel an daou skrid muioc'h evit al lagad eget evit ar spered. Mor terwyn a dalvez "mor diroll". Mor termen avat a zo kar tostoc'h evit al lagad. Heñvel eo evit morwyn, "ar verc'h wenn", a dalvez : "plac'h yaouank".

(V, 2, a welaz-te n'hell bezañ nemet "a weljout-te". Sell. avat, Drouk-kinnig, 12, hiroc'h war ar gudenn.

3, ar zaon-me, "ar saonenn-mañ". Ernod (Gloss., 597) a dosta ar ger ouzh san(-dour); me evit ma, mañ en ur glotenn ne deo ket rouez er c'hanaouenn noñ pobl.

4, dre-ma, "dre ama, dre amañ".

6, tan-tiz, "tizh gantañ evel gant an tan", un doare anv gwan kevrennek. Kv. ouzh tizmat, "timat" ha Le Pelletier : ober gant tys un dimizy.

7, Gwelaz-te, da ziskleriañ adarre en ur soñjal er c'hembraeg gwelaist ti; ha morvero'h dedennet gant morwyn evel morvero'h wenn, teir gwerzenn pelloc'h. Bepred ar c'hembraeg o skediñ e lagad Kervarker. Keñv. evelato gant Drouk-kinnig, 12.

12, Klemvanuz tonn ha kanaouen : "ses chants étaient plaintifs comme les flots". Ne glot ket an droidigezh-se gant ar werzenn vrezhonek. Klemvanuz tonn a seblant bezañ un anv gwan kevredet evel tan-tiz bremaik. Kembreiz a blijfe dezho seurt troioù lavar. Neuze avat e c'hortozfer da echuiñ ar frazenn : "he c'hanaouenn" ha nann "ha kanaouen":

Klemvanuz-tonn he c'hanaouen,
pe neuze evel ma lavarer "an ton hag ar son" :
Klemvanuz ton ha kanaouen, hep klask hiroc'h.

Klevet am eus ne ra ket ar bobl gant ar pozioù teir gwerzenn. Ret eo anzav e kaver peurliesañ pozioù div pe beder gwerzenn. Arabat klozañ re vuan an diviz. Lavarout a ra ar c'hornal Bourgeois, e Kanaouennol, p.63 : "An ton niv.30 m'eo bet kanet din warnañ (Gwerz Madelen Grocher) a zo anezhañ teir frazenn o klotañ ouzh gwerzennoù pep poz. Div wech e vez kanet an eil gwerzenn e doare da gaout ur poz teir gwerzenn; disheñvel eo ar stumm-se diouzh ar gevrennadur voutin; aliezik, avat, e vez implijet er gwerzioù pobl..." Tonioù zo a zo bet savet da gentañ evit pozioù teir gwerzenn. Abeg ebet eta da eskumunugiñ ar re-mañ.

III - LEZ-BREIZ

Hervez Kervarker Lez-Breiz a vefe al lesanv roet gant ar bobl d'ar mac'htiern Morvan, beskont Leon, ensour Loeiz Deboner. Er stad m'emañ bremañ, abaoe mouladur 1867, ez eus er barzhoneg c'hwec'h lodenn : 1, Ar c'himiad; 2, An distro; 3, Marc'heg ar roue; 4, Morian ar roue; 5, Ar roue; 6, Al lean.

Un notenn e mouladur 1846 (p.140) a lavar n'oa nemet an deirvet lodenn : Marc'heg ar roue er mouladurioù kentañ. Danvez al lodennoù all a zo bet dastumet ha kempennet kalz pe nebeut etre 1839 ha 1846. Anv ur brezelour en deirvet lodenn a oa endeo Lez-Breiz, daoust ma n'ouie ket Kervarker d'an ampoent piv a oa e gwirionez an den-se, war a lavar e-unan. Lez-Breiz, eme Gervarker, a dalvez kement ha "skoazell Breiz". Lavaret e vez ivez a-wechoù Lezou-Breiz. Lezou a ve ul liester aet hiziv er maez a c'hiz. Setu pezh a lavar un notenn (p.79) e mouladur 1913. Distreiñ a rimp d'an notenn-se pelloc'hik.

Da veno Kervarker e save ar gwerzioù gouestlet da Lez-Breiz d'an 9vet kantved. Kement a vrud o dije bet m'o deus treuzet ar mor. Degemeret gant Kembreiz ez int, gant an amzer, deut da vezañ ul lodenn eus danevell Peredur.

Menegiñ a ra Kervarker, en e notennoù, evit diskleriañ Lez-Breiz barzhoneg latin ar manac'h Ermold an Duard a zeuas da heul arme ar Franked e Breizh en 9vet kantved. Harp a gemer war Barzhoneg en enor da Loeiz an Deol evit diskleriañ tra pe dra ha dreist-holl evit dastum ez eo Morvan an hevelep den ha Lez-Breiz.

++++

Laret hon eus endeo n'eus ket tu da grediñ e c'hellfe bezañ deut betek ennomp diwar eñvor kanaouennoù eus un amzer ken kozh. Kemm a zo deut ne deo ket hepken er yezh, hogen ivez en doare da sevel gwerzennoù. N'hellfe seurt oberoù bezañ deut betek ennomp nemet en un dornskrid miret aketus en ul levraoueg ha moarvat diskrivet meur a wech a-hed ar c'hantvedoù, rak an amzer a grign ar parch hep skoazell ar razhed. Skolioù barzhed a zo bet e Breizh ar Grenn-Amzer war a lavarer. Aet oant da get moarvat p'eo deut ar moulañ levrioù da suraat pa-dusted ar skridoù.

++++

Petra 'zo da soñjal diwar anv Lez-Breiz ? Anavezet mat eo ar ger Lez. Implijet eo er gerioù div-lez, kroaz-lez. Kavet e vez e geriadurioù Gregor, Le Pelletier, Gonideg. Ar skrid koshañ, avat, meneget gant Ernod (Gloss. 363) a zo Gwerzioù B.I., I, 172 (dicu-lez); II, 130 (daou-lez). Peogwir e venegomp dastumadoù an Uhel eo ar c'houlz da geñverian dre vras e labour ouzh hini e gevezer. Diwezhatoc'h en deus staget an Uhel gant e labour dastum kanaouennoù. Diouzh e glevout en deus pennaouet e pep korn a Vreiz-Izel. Diwar anvioù e ganerien, avat, eo aes merzout en deus graet e eost e Bro Dreger ha tro-dro da Gemper. N'en deus darempredet kalz na bro ar menezioù du, na Keraez, nag harzoù Bro-Wened. Ma padal ez eo troet lod d'ober eus e zastumadoù Bibl ar c'hanaouennoù pobl. Ne deu e spered den nac'h onestiz labour an Uhel, evelato ez eo mont re bell bezañ douget da grediñ ez eo faos kement gwerz ha kement son n'int ket deut betek ennañ. Kalz ec'honoc'h eo an dachenn eget an hini en deus ergerzhet gant ampartz. Kanaouennoù a c'hell bezañ bet en e amzer da vezañ chomet dianav krenn dezhañ, lod all a c'hell bezañ aet da goll arak m'en deus staget da bennaouiñ. Ne deo ket c'hoarvezet kement-se gant ul lodenn da nebeutañ eus Lez-Breiz, nemet ne deo ket an anv-se a ro d'ar ganaouenn. Lezobre a ra eus pennroll ar werz. Kavet e vez tri doare anezhi e p.286, 290, 296 eus levrenn gentañ Gwerzhioù Breiz-Izel. An trede doare : Lezobre ha Maurian ar Roue a zo bet kanet dezhañ e 1863. Kellien a ro en e levr, p.65, un droidigezh eus un doare, kar tost, emezañ, da drede hini an Uhel. Bourgeois, e Kanaouennoù..., p.91, a ro un doare eus Bro-Ouelou bet kanet dezhañ e Pontrev ar 6vet a viz Gouhere 1889. A-bouez eo kement a lavar diwar-benn an ton hag ar skrid : pozioù div werzenn war un ton teir frazenn, da lavaret eo e vez kanet div wech bep eil gwerzenn. Menegiñ a ra ivez en un notenn un doare eus Lez-Breiz moulet war follenn distag e ti ar Góvig e Lanuon. Ne deo ket ur werz pobl, emezañ. Savet e vije bet gant an actrou Kemar, person

Sant-Laorans ar Mene-Bre, eus e anv barzh : Laouennanic Breiz. Bil doare an Uhel eo, eme un notenn gant hemañ p.294. Ne lavar ket avat e ve bet savet gant an aotrou Kemar, dastumet nemetken. Moullet eo bet, emezañ, nemet ne deo ket bet lakaet e gwerzh. Jozeb Olier (Catalogue p.13, niv.18) a lavar ez eo deiziet ar folleññ eus ar bloaz 1855. Diwezhatoc'h eo bet lakaet e gwerzh pegwir e lavar Bourgeois e notennoù e zoare eus 1899 : "une version, sous le titre de Lez-Breiz, a été publiée récemment par Le Goffic, à Lannion". N'eo ket achu. E dastumad Penvern ivez e kavomp (l.91, p.40) : Guers Lez-zobre, un darn : 6 poz (n.213); Guers Lesobre, p.42 (n.214), 30 poz, lod anezho diglok; ha Guers Lezobre, p.46 (n.215), 120 gwerzenn, bet embannet gant Vallée e Fureteur Breton, Kerzu-Genver 1911. N'anavez ket dorn an diskriver. An doare a c'hell bezañ kozh a-walc'h, emezañ, koshoc'h hep mar ebet eget tri zoare dastumad an Uhel. Da vihanañ ne deo ket ar skridoù a vank deomp(1).

Dastum a c'hellomp da gentañ ez eo Lesobre, Lezobre, anv ar penn-roll. Lez-Breiz a zo ur vartezeadenn gant Kervarker diwar Lezobre, komprenet Lezou Breiz. E Penvern, lin.7, hervez ar skrid embannet gant Vallée, ez eo skrivet an anv : Lezobrai. Setu hon degas an tostañ ouzh "Les Aubrays" orin an anv brezhonek.

Piv a zo dindan an anv-se ? Yann Lanuon, aotrou "Les Aubrays", ur glad a vro-Retz, gouarnour Lanuon e 1640. - Trec'h e voe en un emgann daou da unan eus e genvroiz : Koad ar Skevel, eme un doare; Koad ar Ster, eme un all; Koad ar Skin, a lavar an trede; ha da c'houde : Morian ar Roue Doeiz Trizekvet. Pell omp degaset diouzh an navet kantved. Gwir eo e c'hellfe an emgann ouzh ar morian sevel d'un amzer goshoc'h rak boas a-walc'h eo ar

1) E dibenn eil levrenn Gwerzioù B.I. ez eus daou zoare eus ar geant Lizandre a zo war an hevelep testenn. "Les Aubrays" a oa ivez aotrou Lizandre e Flouc'ha.

varzhed pobl da damall da veur a unan un taol kaer, fromus dreist ar re all. Guillaouic Calve (Bourgeois, Kanaouennoù..., p.99) en deus ivez krogad ouzh ar Morian, ken sorsar ha m'eo brezelour. Ne deo ket aes merkañ diarvar orin hag oad an dra-mañ-tra e danvez hor gwerzioù. Boazioù ha kredennoù ar Grenn Amzer o deus padet pell e kontadennoù hag e gwerzioù hor bro. An Aotrou Nann hag ar Gorriganez a sav d'un amzer goshoc'h eget ar gristeniezh evit lod ha koulskoude ne deo nemet ur werz eus an amzer-vremañ dre ar yezh. Daoust pegen diaes eo ar gudenn da zibunañ eo ret klask a belec'h e c'hell dont danvez al lodennoù all eus Lez-Breiz.

++++

Harp a zo da gemer bepred war notennoù Kervarker da heul ar skridoù. Ha pa ve bihanoc'h c'hoazh talvoudegezh istor e Varzaz, an notennoù a ro dimp da anaout al lennadurioù o deus levezonet e spered avanturus en enklask eus lennegezh kozh e vro. E mouladur 1846 e ro Kervarker ur pennad eus istor Peredur, tennet eus "Contes populaires des anciens Bretons", embannet gantañ e ti Coquebert, Paris, 1842. Lavarout a ra dimp ez eo aet istor Lez-Breiz betek broioù Tramor hag ez eo deut da vezañ lod eus danevell Peredur. Klotañ a ra kredenn Kervarker ouzh hini gouizieien hon amzer diwar-benn an hent heuliet gant danvez Breizh er Grenn-Amzer. Ya met petra oa ar barzhonegoù a zo bet kaset d'an tu all da vor Breizh ? Er stad m'emaint bremañ skrid Peredur a zo e kembraeg krenn ha Lez-Breiz e brezhoneg. N'hellomp ket tec'hout diouzh an dra re anat-se.

++++

Da neb a lenno e Gwalarn, niv.123, 1939, p.10 :
An Tri Marc'heg hag An Disparti hag a stago da c'houde
gant lodenn lañ Lez-Breiz : Ar C'himiad e vo gwirheñvel
ez eo bet savet ar werz war batrom an danevell e komz-
plaen. Anavezout a rae Kervarker ar Mabinogion dre trei-
digezh an Itron Charlotta Guest embannet etre 1838 ha
1849. Peredur a zo eus ar bloavezh dibenn. Evit ar re a
gred ez eo bet ijinet Ar C'himiad, hag al lodennoù 2, 5,
6, sed amañ penaos e vefe moarvat da ziskleriañ an doare
ober. Da gentañ ez eus bet savet war batrom skrid saoznek
an Itron Guest ur skrid gallek a zo bet lakaet e stumm
ur werz, gant piv ? Amañ n'ouzer ket re. Mar doa re verr
brezhoneg Kervarker, mar doa ouzhpenn diampart evel barzh,
rak er-maez eus ar Barzaz ne veneger nemet disterachoù
diwar e zorn, e ranker soñjal en aotrou Gwilhom Herri,
mestr Kervarker war ar brezhoneg lennegel. Siwazh ! en ul
lizher kaset gant ar mestr d'e ziskibl e 1867 pa oa en e
washañ an tabut e lenner kement-mañ : "Penaos ! ez eo c'hwil
pe me hon eus aozet Gousperoù ar roned ! Met soñj an eus
hon eus bet mil boan ouzh o c'hompren. Madelezhus a-walc'h
ez eo bet an Awen geltiek evit ho lakaat da ganañ burzhudoù
pa na intentec'h banne ! Kement ez omp a varzhed hiziv an
deiz ha barrek e vefemp holl a-gevret da sevel an Nomennoù ?"

"Evit pezh a sell ar fals-kredenn a zo bet lakaet
gant un teod drouk-youlet bennak da redeg e-touesk an dud,
penaos on bet ho kenlabourer er Barzaz, gouzout a rit re
vat n'em eus stoket va dorn ouzh ar skridoù nemet evit kemm
un nebeut lizherennoù derou m'ho poa faziet war o c'hennadu-
rioù (La Villemarqué, sa vie..., p.172).

D'Arbois de Jubainville a zo bet unan eus pismigerien
labour Kervarker, ur pismiger seven e zoare skrivañ mar
kirit. Da hemañ, e miz Du 1867, e skrive an Ao. Herri (ibid.
p.173) : "Hep mar ebet ne deo ket an Ao. Kervarker oberour
kanaouennoù Barzaz Breiz. N'en doa ket eus ar brezhoneg un
anaoudegezh don a-walc'h evit gwiskañ d'ar pezhioù-se an

nerzh hag ar yezh yac'h a gaver dezho peurvuiañ. Evit
komz eus ar Rannoù nemetken, n'hell ket bezañ ijinet ar
pozioù-se pegwir n'intente ket zoken ar ster anezho.
Deut eo meur a wech d'am zi da glask en aner ar skleri-
jenn (ar fiat lux), hir amzer en deus tremenet o klask
petra oa dindan an doareoù lavar kevrenus-se. Kredet en
deus kavout enno aspadennoù eus kredennoù an drouzied
hag o diskleriet en deus en ur soñjal e kement-se. Ne
deo ket gwir e ziskleriadur ? Mat, graet unan ampartoc'h
unan all !".

Anvioù all a zo bet roet. Hini ebet n'en deus de-
gaset un dinun d'ar gudenn. Degemer e c'hellomp ez eo
bet kempennet ar skridoù, kribet en un doare kalz avan-
turusoc'h eget n'en deus morse asantet an Uhel dezhañ.
Ne deo biskoazh aet pelloc'h eget an doare-skrivañ, war
a seblant. Ne deo ket bet ken fur Barzh Nizon. Peur avat
e vo gallet lakaat anat, estreget diwar vartezeoù, n'eus
forzh pegen gwirheñvel e vefent, betek pelec'h ez eo aet
en e striv da zaskor dimp hol lennegezh kozh ?

1.- AR C'HIMITAD

- (1. 2, en devoe a oa en defa e 1846; un amzer amañrem. e oa ar furmañ. Kavout a reer en deffoa e brezh. krenn. Pedez a zo moarvat ur fazi-moulañ evit pebez.
- 5, dal'm'he, ur berradur evit adal m'e; brez. krenn adal maz.
- 6, arvari, "bezañ dindan zivin". E Gregor : harvari. Deut eus ar ger mar a gavomp er rakv. hep mar, er verb : bout en arvar. En e raok amañ ar c'hentger ar-, a gavomp e gerioù evel arzorn, argoll, arvor.
- 7, he saou-lin : kavout a reer ar ger glin, kemmet e lin, betek e brez. krenn : doulin, Buhez S. Barba, 276-7.
- 8, en em groaza, "ober sin ar groaz"; me menn ma nem croasaf, N.1335.
- 10, na it, hiziv ne dit, pe n'it; d'i-me a glever er yezh komzet koulz da d'in-me.
- 12, ken-neubed, kavout a reer kentoc'h ar c'hontrol : nebeut a nebeut nebut e Oh; evelato Ernod (Gloss.440) : a neubet en neubet, "tamm ha tamm".
- 13, me n'am onn ket, uheloc'h ne d-onn ket; am a seblant deut war levezon furmoù evel am eux.
- 14, na ne vez ket diforc'het pizh diouzh ne.
- 16, na gomzout anezho, 1846; na komzet anezho. Komzout a oa ur furm rann-yezhel. Kemmañ k e g warlerc'h na, stag. kenlavarenañ, oa ur fazi.
- 17, eu evit eo, a gaver e-kichen eu, e dija e brez. krenn : pan eu hon mecher, Buhez Gwen. 589.

- 18, Gwelaz-te, kemb. gwelaist-ti; brez. te' welaz ?- Sell. Drouk-kinnig, 12.
- ebiou, e brez. krenn : hebiou : tremen e biou Ob ; tremen dre biou ti U.B.; gwelet ar biojao, "...an tro-war droioù"; e kemb. heblig. Deut eo eus piou, biou. Ar raganv piou, ar v. pia-ouat a zo kar.
- 20, gant-ha, a pe añ hervez ma c'houlenn ar glotenn; e 21 e kavomp gant-han. Distaget e vez en daou zoare.
- 22, goaf a gaver e brez. krenn : Mouelou 53. Ernod a dosta outañ ar ger gallek "gaffe".
- 23, gan-i, evit ganin.
- 24, na eer, evel na it uheloc'h. "Ne deer" hiziv. enn he arbenn, "war e arbenn", da geiv. ouzh ar c'hembr. erbyn, koulz evit ar ster hag evit ar furm.
- 25, diskel, kemb. dysgl, deut eus ar galleg; e brez. e c'hortozer disk. kouevour, furm anavezetoc'h kouevr; klevet e vez e Ploueskad, da skouer, keur.
- 28, eunn tarzian-gwennek, ar ger tarzian a zo un hiron a ro da sonjal e brez. tarz hag e kemb. tarian, eus ar galleg "targe", skoed ur marc'heg, amprest germanek. Adal ar brez. kozh e kaver scoit gant ar ster-se (Ernod, Dict. Etym., 377). he c'halveur, an dibenn -eur a gaver e-kichen -er evit ar verboù : teuleur e-kichen teuler, anv verb teurel.
- 30, meur a wennek tarzet. C'hoari a reer amañ gant ar gerioù tarz ha gwennek evel er werzenn
28. Gwennek ne deo implijet nemet evel anv kadarn evel amañ, ne vez ket lakaet da anv gwan evel e 28

.... tarzian-gwennek. Farsal a ra ar marc'heg sur a-walc'h ouzh ar c'hrennard a seblant dezhañ semplik.

35, eul lerek houarn; roud ebet eus ar ger lerek nemet soñjal a rafer er c'hembraeg llurig, eus al latin lorica, "hobregon".

36, difenni evit an dibenn verb soñjal e kouski (Livaden).

38, diesoc'h e vizent. E 1846, diesoc'h a vijent, vizent a zo koshoc'h furm eus an amzer-peurdrem. e brez. krenn. Deut eo da vezañ eil furm an doare-diviz; e brez. bremañ dindan ar furm vi-jent; e gwenedeg : behent. da dizet, e kichen tizout evel lavaret ha lavarrout.

39, leveret, doare-gourc'hemenn, e leoneg : li-virit.

40, em oc'h, hiziv furm-lec'hian emaoc'h. Evezhiadenn Lez-Breiz a zegas da soñj Beredur, o stlejañ a-zevri korf ar marc'heg kentañ en deus diskaret en dro d'ar prad hep gallout e dennañ diouzh e groenn :

- A Aotrou, eme Owen, gortoz; me a ziwisko an armou.
- Morse, eme Beredur, ne zeuio diwarnañ ar sae-houarn-se : lod anezhañ eo hi.

42, awalc'h he galon; "a-walc'h" a zo implijet hiziv evel rakverb. Goalc'h e brez. krenn a dalvez kement ha bolontez. Amañ e lavarfen : gwalc'h e galon.

43, piou, han diaoul'ta : an doare-skrivañ hag ar virgulenn a zo touellus. An doare lavar piu an diaoul a zo c'hoazh bev-buhezek-tre. Arabat

bezañ touellet gant en han Doue, han Doue = "en anv Doue".

47, piou neuz, evit piou en neuz; ar furm reishoc'h a zo e 46 : henez en deuz gret.

49, d'i-me, evit d'in-me.

50, gwelaz-te, bepred ar c'hembraeg gwelaist ti, eil gour; gwelaz a zo un trede gour, pezh a zo diaes da ziskleriañ.

52, ha dre ze, otrou, e ma eet; dre ze = dre aze; e ma = emañ; eet = aet.

(II

2, ha prezek. An doare-se d'ober gant an anv-verb evit dibunañ un danevell a zo bev-buhezek ne deo ket hepken e skridoù Milin da skouer, hogen ivez e brezhoneg ar bobl. Mōn Senant, mestrez Bisousig, kazh an tevenn, a rae dalc'h-mat gant an doare lavar-se pa oa krog en ur gontadenn.

6, hiriou, ur furm kernevat moarvat. Ar furm krenn-vrezhonek a zo hiziu, hizieau e Buhez S. Cathel 29; hizio e J. 152 b. Hirio a vez klevet en Arvor Bro-Leon; e Landivizio, distaget Landivicho, e teu da hicho eveljust; herie e Treger; hidiv e Gouelou; hiniu e Gwened; heddy e kembraeg.

10, elez : ar furm koshañ d'al liester a zo aeled.

11, Sal-ho-kras, "sauf votre grâce", doare lavar bepred en implij. Kavout a reer furmoù evel sal-ocras e Treger, salw o croez e Gwened. Salo, salw a zo da geñv. ouzh galleg "sauf".

12, emint-hi, da geñv. ouzh emend-Y, en Nouvelou A. 403; emezo, a larer hiziv.

15, evel pa glevaz, ne deo ket disheñvel diouzh evel ma klevas.

68, fatigaz, ar furm-se a zo an tostañ ouzh ar galleg "fatiguer"; fatika, e Treger, evit fata, sempla.

69, adre, e-kichen adrenv, deut eus adreff.

70, lenn a eaz tre, ur mank a zo er werzenn : C lakaet elec'h E.

71, inkane, da dostaat ouzh galleg "haquenée".

73, ar varc'h hek ken, e 1846; reizhet eo bet ar fazi kemmadur : ar marc'h hek ken, "skedus" a gaver e brez. krenn. Gwrizienn ar gerioù kened, kenedus eo; kemb. cain.

76, eure a zo furm dalc'hmata kemmet gure, amzer drem. graff, gran; keñv. eo gant Ernod ouzh ar c'hembraeg goreu.

2. - AN DISTRO

Ouzh al lodenn-mañ ne welan da dostaat nemet ur pennad eus Peredur (Gwalarn, niv.123, p.23) : Peredur hag e c'hoar mager. Houmañ a ro dezhañ kelou eus e vamm, marvet he c'halon rannet gant ar glac'har da heul disparti ar paotr yaouank. En ur romant gall eus an l'vet kantved (La Geste del Saint Graal, embann. Pauphilet, 1923, p.74) eo e voereb aet da leanez a ro d'ar paotr kelou eus ar gêr :

"Ha Perseval neuze ha goulenn diganti kelou eus e vamm. N'ouie pe marv pe vev ez oa, keit all oa n'en doa he gwelet.

"Niz karet, eme al leanez, biken ne zegouezhot mui ganti, nemet diwar huñvre e ve, rak marvet eo gant ar glac'har goude m'hoc'h eus kimiadet diouti etrezek lez Arzur.

"Ah Aotrou Doue r'en devo truez ouzh hec'h ene! a respontas Perseval. Evit gwir kriz e ro din da c'houlzañv ar c'holl am eus graet. Hogen pegwir eo bolontez Doue eo ret mat din hen dougen. Va mamm a zo bremañ e lec'h ma rankimp mont holl gwitibunan".

N'eus meneg avat a zistro ar marc'heg d'ar ger. En e notenn da heul Lez-Breiz (1915), p.108-109, e ro Kervarker un darn eus Li Romans de Perceval gant Chrétien de Troyes. An div bajenn-se a glot gwell gant Distro Lez-Breiz nemet ez eo nerzhuc'h ha livuc'h ar skrid brezhonek. Kalz laoskoc'h eo ar gerentiezh etre an tri fennad meneget hag an eil lodenn eget n'oa etre kimiad Peredur ha kimiad Lez-Breiz. E mouladur 1846 e lavar Kervarker ez eo bet kanet al lodenn-mañ dezhañ gant ur vaouez kozh, Mari Koatefer hec'h anv, o chom e-kreiz

koad ar Ruskeg e parrez Lokeored. Menegiñ a ra ouzhpenn Viktor Villiers de l'Isle Adam, Penwern, ur goueriadez a barrez Tregourez, Naik ar Follezou hec'h anv, ha tud all o chom e korn-bro Menez Are. E dastumad Penwern neuze e vefer en gortoz da gavout ur werz bennak par da houman. Ne welan ket pehini avat.

1, marc'hek Lez-Breiz, gortoz a reer ar ger-mell dirak marc'heg.

3, dek vloa; bloaz a zo ar furm e brez. krenn; bloa a zeu da vla e Treger.

4, kenvrudet a zo savet war skouer kenvroad. E daou c'her ne vlotaer ket ar b : ken brudet.

6, digouet, e Kerne-Treger evit digouezet.

8, lenad, Vallée a ro linad; lenad a zo e Pelletier; Ernod a ro ivez linard (Gloss. 368), furm implijet e Landi.

10, ilio, ilyeauenn a gaver e Cathol.; ilyau e Gregor; eliav e Pelletier; en deliaü, en iliaü e Châlons.

11, ar ger tre a zo dezhañ an hevelep gwrizienn ha d'al latin trans : mont tre a dalvez mont e-barzh.

12, eur c'hragezik, iskis ar furm; groac'h eo ar wrizienn, dont a ra da vezañ groac'hig gant un dibenn-ger bihanaat. Levezonet eo bet moarvat gant liester gruec, a zo groaguez, distaget e lec'hioù 'zo gragez. Ac'han e c'hell dont gragezig.

14, gaffenn, an doare diviz e -fen, deut eus -hen en deus staget da aloubiñ ar verboù ma tibenne o gwrizienn gant -f, -v; da skouer kav-hen, marv-

hen, deut da gavfen, marvfen.

henoz, kavout a reer e brez. krenn : hencez, henoaz, hennoaz, henoz; e gwenedeg : hineah. Un dro renet eus nos e vefe.

16, naren, a dremen evit ur furm. kernevek; ur furm narn a gaver e Maner ha Pelletier; naren e Châlons; hervez Ernod e c'hell dont narn, naren eus na + rann = "lodenn". Tostaat ouzh naren ar ger nary = "biken", e brez. krenn.

demeuz, Gregor a ro dimeus, demeus gant ster eus.

18, aboue, a deu eus ul lavarenn goazhet : a pa oe, abaoe.

enn he roll = "diouzh e du"; roll da geñv. ouzh galleg "rôle".

21, dam-zellet, anv-verb; furmoù evel dam-welet a gaver e Pelletier. oela, gwell eo skriva goela, goela eget gwela. Pelloc'h, e 48, e welimp ur furm pa welet o tont da luziañ ar skrid. Tamallet oa bet da Gervarker skrivañ a-wechoù goela ha gwelet en un hevelep doare; e mouladur 1913 eo reizhet an traoù, nemet er werzenn 48 ne deo ket.

25, d'hoc'h = deoc'h.- lerinn = larin. Gwrizienn ar verb lavarout a vez dislivet e lever-, livir-, hervez an dibennoù. E 24 e kavomp leveret, a c'hellfe bezañ livirit, koulz ha lavarit. Kavet e vez leverer e-kichen lavarer.

26, petra c'hoarv, e-lec'h petra c'hoarvez e 24. Ne deo ket dic'hortoz furmoù berraet en doare-se d'ar verb c'hoarvout, e Kernev dreist-holl.

27, en oad gan-e-hoc'h a zo brezhoneg flour ar harzaz.

29, kelliez-gwech a zo ken mat all : ken + lies = bep gwech.

32, gant koun ouz; ar ger couff, aet da goll war a seblant er yezh komzet -kemeret e lec'h gant soñj - a zo stank e brezhoneg krenn.

ouz = eus.

36, na, kemmesket eo implij na ha ne; amañ la-kaat ne.

37, ez 'leet di; gortoz a rafer a zo eet di.

38, 1846, me ha'm magerez, tro lavar brezhonek krenn, a oa gwell eget : 1913, nemed on gant magerez.

40, m'her goar, a zo ken reizh ha me 'oar.

41, hi evit he perc'henna a glever ingal e Treger. Per ar Rouz a zistag bepred er mod-se.

44, frealz, anavezet e brez. krenn : frealz, a zeufe eus germaneg frealz; frealz am c'halon, da geñv. ouzh brez. krenn : sae am foll, Jezuz, 104 b : am evit ma.

45, hirvoud; hirvoud, hervez Ernod, a zeu eus hir + boud, boudal.

50, ha me ma sunn, evit ha me ma unan, boas e rann-yezh Kernev, ha moarvat e meur a lec'h all.

51, Han Doue, berradur evit en han' Doue.

m'ac'h, doare-skrivañ luziet = ma ec'h eus, mac'h eus.

53, Morvan ap Konan eo va hano. Tangi Malmanche a laka Gurvan Apkonan war maen ar bez ma kred da Azilis bezañ douaret he fried ennañ. Konted Leon a lavare diskenn eus Konan Meriadeg.

56, grik, a zo berraet eus gerig. Anavezet eo adal ar brez. krenn.

58, mervel mik, doare lavar anavezet adal ar brez. krenn. Reññ a ra Ernod ul lavarenn dregeriat : klevout na grik na mik.

59, d'he goug, furm berraet evit gouzout.

60, he vek d'he begig; n'eus netra izel en implij ar ger beg, hervez al lec'hioù eo. Kavout a reer ho bec d'am bec lequet e Buhez Gwen.

Un dra 'zo da verkañ en ur ehuññ. N'eus ket bet tro el lodenn-mañ da venegiñ zoken ur ger pe un doare lavar da dostaat ouzh ar c'hembraeg. Brezhoneg yac'h nemetken, warnañ liv bro-Gernev.

3. - MARC'HEG AR ROUE

"Al lodenn-mañ, eme Kervarker e mouladur 1846, n'oa nemeti e daou vouldadur kentañ ar Barzaz. Reiñ a ran anezhi en dro-mañ avat un doare kalz klokoc'h."

Koat ar Skin eo an anv roet an aliesañ da enebour Lezobre. Kavet e vez e dastumadoù an Uhel, Kellien, Bourgeois, Penwern. E Barzaz Breiz e anv a zo Lorgnez. Ar pach bian a zeu da vezañ ar floc'h. Boas eo Kervarker da wellaat geriadur ar c'hanaouennoù. An tabut etre ar floc'h hag e vestr n'eus ket anezhañ en dastumadoù all.

(I 1, marc'hek Lez-Breiz, hep ar ger-mell evel e gw. l An Distro.

2, a zo bet tonket; assinet, assignet eo a gaver e lec'h all. Ne deo ket dianav, avat, ar ger tonket d'ar brezhoneg bremañ. Kavet e vez en Inis er Vertu : bihuein malheureus e zou tonquet deign; kv. ouzh kemb. tynged, "tonkadur".

3, Doùe ra rai, 1846; Doùe da rai, 1913... Moarvat eo ar skouarn he deus dibabet da. E Treger e reer gant da kentoc'h eget gant ra. E brezhoneg krenn e kaver an daou rannig verb.

4, kelou, en Uhel kezelou, kezo, e Penwern (n.215) caizelo, e Bourgeois, kelo. E brez. krenn ez eo ar ger : quehezl, quachezlou.

8, spura, e Gonideg 1821 (p.414); anavezetoc'h ar furm pura.

9, va zokhouarn, va goaf, va skoed; an anvioù-se, resis evit armoù eus ar Green Amzer, n'o c'havomp nemet er Barzaz. En dastumadoù all e kavomp hepken kleze, kleve, pe zoken fleuret.

10, rusia. Setu penaos eo skrivet ar ger e Gen. 1821 (p.392)

12, d'ann nec'h; e 1846, e skrive d'ann ec'h. Kollet en doa ar ger an n derou evel m'eo c'hoarvezet ivez gant neñt, maer.

13, d'i-me; furm komzet.- E lezeret, evel e livirit, e kemer ar vogalennoù ar memes liv.

14, na inn ket; ne dint ket a zo kentoc'h ar furm implijet er yezh skrivet. Implij na ha ne a zo luziet.

15, e moul.1846 e kaver an notenn-mañ: "Amañ e seblant Lez-Breiz prederiañ ha soñjal en e vamm dezhañ marvet gant ar rann- ilon dre ma ne welle ket he mab o tistreiñ d'ar maner."

17, da wad a oa da c'hoad e 1846. E Leon e vez klevet an doare-kemmadur-mañ. An hini reizhet, avat, a zo gwelloc'h.

18, lakefe; brez. unvan lakafe, lakefe hervez ar wrizienn laka -pe lak-. An e dibenn eo a zisliv a en e moarvat, kavout a reer e brez. krenn : lequehet, lyquit.

19, Han Doue, evit en an' Doùe; sell. Distro, 51. ma em c'haret; ma evit mar; em evit am.

21, aoun rog e 1846, kemmet e aoun rag e 1913; hervez Ernod, avat, rauc a vefe un eilfurm eus rac (Dict. Etym. 211).

22, beza drouk; an doare gourc'hemenn a zo reizh amañ : bezet.

24, m'a, abeg ebet da skrivañ evelse, ma netra ken.

(II

5, Santez Anna 'r vor; e doareoù an Uhel e komzer eus Santez Anna Wened. Setu a laka anat ne deo ket bet savet ar gwerzioù-se araoek 1628 m'eo deut da vezañ brudet chapel nevez Santez Anna. An delwenn oa bet dizoloet gant Nikolazig e 1623. An danvez avat a c'hell bezañ koshoc'h. Estreget e Gwened ez eus bet chapelioù da santez Anna. Kervarker a gomz eus Santez Anna 'n arvor. Degemeromp e c'hell bezañ kemmet e zoare. Bourgeois (Kanaouennoù, p.92) a gomz eus Santez Annan nemetken.

4, tre 'barz he, 1913; tre 'barz em; daou pe dri c'her da lavarout en a zo boas a-walc'h er yezh komzet.

6, Iaouankig e teuz d'ho kwelet, a zo en Uhel (p.286) : me zo deut iaouankig d'ho kwelet. E Penvern (n.215) : me zo deut yaouanquic do coelet.) Kenv. deut en iaouankig d'ho pales e Fontanella an Uhel (Gw. II, p.56); Me zo deut iaouankig d'ho pales, e Penvern (Peunteunelle, 90, f.53-55, n.105). Gwerzennoù a zo a vez kavet evel formu-lennoù e gwerzioù distag-krenn.

7, 8, stourmad a zo implijet e-lec'h kombat e doare kentañ an Uhel, hag e Bourgeois evel e Penvern. En doareoù all, avat, e kaver emgann (p.292) ha stourmad (p.300). Ernod a ro ar gerioù stourm ha stourmadenn e Gloss. (p.661).

9, ho holl hon euz ho gonezet, evezhiañ ouzh an anv gwan perc'hennañ o azlavaret.

10, kennerz, e-lec'h graz en Uhel.

11, war va c'hiz; kenv. Buhez S. Nonn. 117 : voar ma guis.

12, me ho kopro; anavezet eo ar ger gobr e brez. krenn : gopra, verb; gopraer, "soudard a vicher".

13, eur gouriz koer; koer a zo eus rann-yezh Gwened.

16, pa venn a zo ur furm doare diviz. anavezet adal ar brez. krenn : benn.

18, un troad olifant flour; Ernod a ro troad olifant (Gloss. 451) gant ar ster en deus amañ.

19, ha seiz kloc'h arc'hant, ivez en Uhel (Iezobre, p.288).

20, noz-dez; dez a zo ar furm e brez. krenn (Dict. Btym. p.265)

23, 24, da genv. 'ouzh an Uhel, (Gw., I, p.288 :

Kerz d'ar gombat, 'me-z-hi, Iezobre,
Me a vo eno kerent ha te.

gen-oud-de, evit ganit, ganez. Ur furm evel hounezh a zo war batrom ac'hanoun, ac'hanout.

(III 1, klevet-hu ? doare lavar war batrom ar galleg : "entendez-vous?".

2, farde; farda, fardaj a vez implijet dreist-holl evit al listri.

8, tost-oc'h-tost, oc'h a zo evit ouzh; ne vefe ket dibenn an derez keverata. Dre ma kreded ober gant hemañ omp deut da tostoc'h-tostaj.

9, en em riblaz, "a zevas tostoc'h" : krog an aon ennañ.

10, enn he ziajent; eus di a quent, a dalvez amañ : en e raok.

10-11, eur stroll, evit strollad; - adren, skrivet a-dreff e brez. krenn.

13, ma-int, berradur emaint.

o tigout, evit o tigueout, o tigueout.

kesten; kistin eo a gaver peurliesañ. Evelato e Gregor hon eus gestenec evit kistineg.

14, beac'h a zo e-keñver an doareoù niverus eus brezhoneg Kernev, ur furm eus arvor Bro-Leon. Da deurel evezh eo e kaver seurt furmoù, diwar levezon al levrioù a zevosion moarvat, e genou kanerien ha kanerezed an Uhel meur a wech : e-maez (Iannik Kokard p.252); buc'h-leaz (*ibid.*, p.258).

15, rit-te, evit ri-te, ur fazi er skritur, e moull. 1846 evel e 1913.

18, enn ho bete; ar furm kozh a zo bet, bede; betegenna a gaver e Doctrinal ar Christenien, ul levr eus 1628. E Gwened e kaver betag : betag oh = "betek ennoc'h". Va bete, am bete, a gaver e trajedi Moyses, em bete, e trajedi Jacob. Bevoc'h e seblant bezañ an doare komz e Treger eget e lec'h all.

(IV) 1, d'id-de, klevout a reer distagan evelse.

6, kevred; ar ger queffret a gaver e Catholicon, e Buhez S. Nonn, e Mister Jezuz hag e Choës a gainenneu, 1835. Ne dec ket eta ur ger lennegel hepken.

8, a-berz, anavezet e brez. krenn, hag ivez e Barzonegou diwar-benn trubarderez Yuzaz gant an Ao. Moal, person Sant-Varzhin Montroulez, 1847.

10, anoud-de, da dostaat ouzh genoud-de (II,24) hon eus gwelet uheloc'h.

15, hend-all, e likinn da wad ken ien, e Penvern (91, 185) e kaver :

pe me lakañ ta c'hoad da ienan.

Kavout a reer zoken ouzhpenn an dro-lavar ar falz-kemmadur: da c'hoad eus moulladur 1846, me-neget endeo (I,17)

18, e noc'h-hu, e lec'h ar furm lec'hiañ e c'hell-fer lavarout: oc'h-hu nemetken.

22, diwennet, "dic'houinet". Gouhin a zo e Cathol; gouin e Nomenclator 1633; e kerneveg Breizh-Veur ez eo gouin. Kar e c'hell bezañ ur furm diwenna da : dic'houina, dicuina.

23, ne teus ket; furm ar brez. skrivet a zo n'ec'h eus ket. Ne t'ez evel na t'ez e Lezobre (p.208) a zo evel ne peus, trefodachoù a glever amañ hag ahont.

(V) 1, lean, ger aet e-maez a c'hiz. "Lennet eo bet, eme Le Pelletier, en ul levr kozh gant Gregor". Kalz bevoc'h eo ar furm gwregel leanes. Kavout a reer gerioù kevredet evel leandi, o talvezout manati.

he gell; ar brez. kell a zeu eus al latin cella. E brez. krenn e talvez quel kement ha "kombod en ur c'hraou evit al leueoù, ar meot". E Buhez St Eflam (Annales de Bret. VII,515) e talvez kement ha "logell" evel amañ.

2, hel, "gant dousder". Gon.1821 (p.271) a ro: "heal; er maez a Leon: hel". Kinniget eo bet ar Gonideg evel an hini en dije kempennet pezhioù Barzaz-Breiz. N'oa tamm ebet donezon ar varzhoniezh hini reizher ar brezhoneg. Mar seller avat ouzh ar gerioù deut da gemer lec'h re all e welimp meur a wech ez eo ouzh mouladur 1821 e c'heriadur e c'heller sellout.

4, sotret; ar v. sautraff a gaver e Cathol. (Dict. Etym. Ernod, p.376).

5, minic'hi; anavezet mat eo ar ger e brez.krenn (Ernod, Gloss,387 : manac'h). Keñv. ouzh an anv-lec'h : ar hinihy e-kichen Landreger.

7, ne ked dare; "n'eo ket poent" amañ. Dare a zo anavezet mat e lavarennoù evel : dare eo koan, dare ar per. Keñv. "me zo dare", Gurvan (1923, p.113) "me zo prest".

8, hep si, "hep mank"; lavarenn stank-tre e gwerzaoua ar brez. krenn, aes-tre da lakaat e pep lec'h.

9, dremañ, koazhadur eus "dre amañ".

10, skuiz-stank; ar ger stancq, hervez Ernod (Glos-p.651), a gaver e Doctrinal 1628 gant ar ster : "skuizh": skuizh-skuizh a vefe diouzh doare ar yezh komzet.

(VI) 1, na vize; na ha ne, implijet an eil evit an all, hon eus kavet meur a dro. Kervella (Yezhad.,206) a ro bize evel stumm implijet e rann-yezh Gwened. E Gon.(Yezadur 1807, p.77) ez eo roet evel ar furm en impli araok vije.

2, awalc'h he galon, "gwalc'h e galon". Keñv. Ar C'himiad,42.

2, na c'hoarzhe a c'hell bezañ ur furm doare diviz. evit c'hoarz-he; e dastumad Penwern eo dalc'hmat da verkañ : skrivañ a ra an doare diviz. evel an amdremenet.

3, ruiet, deveret eus ru, evel ruzet eus ruz.

5, gaofse; Ernod (Geriaduriz, 302) a ro koañze evel ur stumm eus Treger; koanzez a zo e Gon. 1821, p.103. Mar ne deo ket bet dilec'hiet a hag o gant ar mouler, e ro ar stumm-mañ da soñjal en hini Treger. Koazez, koaze eo a gaver peurliesañ.

9, leiza; e Gon.1821, p.304. Leizyaff a zo e Cathol., "glebiañ".

12, gwir-warez; goarez a gaver e brez. krenn, Ernod, Dict. Etym.,p.217.

13, trugarekat ! an anv-verb implijet evel ger estlammañ. Ernod (Dict.Etym.,397) a ro hoz trugarecquat gant ster ar galleg "merci !"

(VII) 2, barzonek a zo e Gon.1821, p.30.

3, tud a Vreiz, diouzh an droidigezh e c'hortozfer : "tud Vreizh".

4. - MORIAN AR ROUE

Kavout a reer an emgann-daou ouzh ar Morian e Gwerziñ an Uhel (I,290 ha 296), e Penwern (n.215 ha 214), e Bourgeois, p.92.

- (I 4, evez a gaver e Gon.1821 (p.209). Gregor (hervez Ernod, gloss.,225) a ro emeus a, demeus a, dimeus a, dimès a, evez a, evit eux a, "eus".
- 10, aliez; an droidigezh a lavar "souvent"; ar glotenn a c'houlenn e-leiz.
- 14, da eo d'in, hon eus kavet e Livadenn, gant ar ster mat (koanourien da) anavezet e kembraeg. Amañ eo al lavarenn implijet e brezhoneg evit lavarout : mat eo din, plijout a ra din, ret eo din.
- (II 4, dicheka, roet gant Ernod (Geriadurig,102) evit lavarout daean. An anv gwan dichek a gaver e Gon.1821.
- 5, mar ma dicheka en devez gret, urzh al lavarenn a zo divoas e brez. : mar a c'houlenn ar verb en devez diouzhtu war e lerc'h.
- 6, a ro red, n'hell bezañ nemet ur mank evit a zo red.
- 9, mar dre ardou an diaol e c'hoari; ar brez. a c'houlenn : mar c'hoari... - N'anavezan skouer ebet eus ur seurt doare komz.
- 11, d'i, evit din. E Penwern, n.238 (91,f.137), em zi o klotañ gant di; e Bourgeois (Kanaouenn-ou...,82) d'i a glot gant beuzi.

- 12, keit ha ma venn, gortoz a reer keit ha ma vin.
- 15, er roue-marchosi, ger kevredet war batrom eskop-ti, manati, klañvdi.
- 16, anezho zvi, ur mank anat evit zri.
- 17, mar da eo deoc'h 1846 a zo bet reizhet e mar d-eo da d'hoc'h. Mar da a oa da zisplegañ hervez ar brez.krenn : mar huero, "daoust pegen c'houerv".
- 18, sur rin; diouzh gotek "runa", "tra guzh", hervez Ernod. Kavout a reer ar ger e kevrin, queffrin, brez. krenn.
- 21, ar balafrez gel; palafrez a gaver e brez. krenn (Dict. Etym.,348). gell a oa gial e moul.1846. Gell a vez distaget yell e Bro-Leon; daoust hag ur furm gial a zo bet anezhi ?
- 22, ken-neubet; Ernod (Gloss.440) a ro : a neubet en neubet, "tamm ha tamm".
- 26, he zover; moul.1846 a lare doner gant un n fri. Ernod a ro ar ger don(v) e Geriadurig (p.116). Gon.1821 a ro don (n fri); dona pe donva. E brez. krenn ez eo doff ha douaff.
- 30, mantal, evit klotañ gant er zall.
- 31, ked, implijet e-unan evit nac'h.
- 34, ar rouf du; Ernod, Geriadurig, a ro rouf(1), roufl. Troude : rounfl, ronfl, roufl; Gregor: rounphl.
- kre-oc'h-kre, sellit marc'heg...,III,8 : tost-oc'h-tost.

36, gant prenn ho koaf; prenn a zo chomet bev e botob prenn da nebeutañ hag er verb prenna, "serriñ un nor gant ur morailh prenn".

37, ter; Gon.1821, p.451, a ro tear, er-maez a Leon ter, "taer".

38, goaf a zo e Gon. 1821, p.236.

40, na vreo ket, "ne vreo ket". Troude a ro breo eo evel eus rann-yezh Kernev evit "brevet eo". E III, 1, na vrez ket evit "ne vrezas ket".

(III, 3, flache; Gon.1821, p.217 a ro flacha.

4, pa varc'heke, eus ar v. marc'hekaat (Gon.1821, 324).

6, herrus-dall, an doare-se da gevredañ anvioù gwan a gaver meur a skouer anezhañ e Mabinogi Gereint ab Erbin. En droidigezh em eus lakaet etrezo ar stagell ha : garv ha start, reut ha c'hwerf, h.a.

7, o froennat; froen a zo e Gon. 1821. Troude a ro ar verb froñal; keñv. kembraeg ffroeni.

9, kadoret, "assezet war e gador"; keñv. brez. krenn cadoeryet, "enchairé", hervez Catholicon (Dict. Etym. 239). Barzh kadoriet a zo e galleg "intronisé". An anv-tiegezh Cadoret a zeu eus un orin all (Cat-woret, "gwarez ar gad").

13, a ronf a zo da lenn ar ronf moarvat.

14, al lester; ar furm anavezet a zo lestr; e kembraeg kozh, lestir.

17, skiriennet; talvezout a ra skirienn, "éclat de bois"; skiriennañ a zo eta "mont e skiriennoù".

20, diarbenna, "mont an eil en eneb d'an all" Gon.1821, p.140 : "débouter". Kembr. dverbyn, "enebiñ".

20, distalm, e Geriadur L'Armerye a dalvez kement ha "brouez". Ernod, Gloss., 673. Kri(z) e Geriad. Ernod, p.326.

21, fustont, ar verb fustaff, e brez. krenn, a dalvez kement ha "skeiñ gant ur vazh".

24, anneou; Gon.1821, p.12 a ro evel liester : an-neo-iou; war ar furm anne, avat, ne deo ket iskis anneou.

26, he gleñv; ar furm boas a zo kleze. E brez. krenn e kaver clezeff; e gwenedeg, ur glean; e glaony e Bali an Ee (p.209); ur furm kleñv e Bro-Gernev ne vefe ket souezhusoc'h.

36, nezet, a dalvez amañ "gweet".

41, he varc'h feul; feul(?) e Gon.1821 (215). Emañ e Geriad. Ernod, p.131 hep pik douetañs : "ur marc'h dizoac'het", hervez Ger. Vallée.

42, d'he heul, da lenn : d'he heul; ar mouler eo a zo kablus.

43, digouet, "digouezet, digouezet".

46, da zeilet, adarre ar mouler : da zeilet.

50, a vadaille; Gon.1821, p.24 a ro ar verb gwenedek badaillein, badailhein, e lec'h all bazailhat "disleñv gen".

55, em-onn-me bet a oa e 1846 : ed-on-me bet; keñv. ouzh ne don me bet; hiziv "ez on me bet".

61, eunn ti-bedi, "ti-pediñ" eo ar furm a gaver hiziv. Mar sonjer en anv-lec'h Tibidi (eus Thopepigia, hervez Chreste., 100) eo diwar un di-skleriadur anv evel ma reer re alies hep sellout ouzh ar furmoù kozh.

5. - AR ROUE

Adal amañ n'hon eus mui skridoù da gefveriañ ouzh hini Barzaz Breiz. Ne deo ket gant aotrou Lezobre hon eus d'ober, gant Morvan Lez-Breiz hepken ha ne deo ket aes dibunañ ar c'hudennoù a zo kinmiget deomp. Ne deo mui Yann Lanuon a welomp o vont en arbenn d'ar roue gant pemp mil marc'heg, ur penn-brezel galloudus ne lavaran ket. Ken diaes e teu ar skrid da ziskleriañ eget lodenn gentañ an heuliad-mañ (ar C'himiad). Er c'hembraeg e rankomp soñjal addare.

6, Tau ann t'aran, da lenn : tan, Taran a zo e Gon.1821, p.429. E kembraeg e talvez "taol kurun".

ar foultrusa : an anv-gwan foultrus a zo deveret eus gwrizienn an anv-verb foultra "foudroyer".

7, he floc'h klouar; an anv-gwan klouar a dalvez hiziv evit an dour, an amzer; e brez. krenn ez oa un anv-gwan uhel : Clouar Mary a raed eus ar Werc'hez. Sell. Livaden..., II, 9 : Klouar Dahut.

arvestaz; an anv-verb arvestiñ a zo e Gon.1821, p.19. Sevel a ra d'ur ger brez. krenn arhuest, verb.

8, prederia, "soñjal", Gon.1821 (p.377) : "prévoir"; pridiry a gaver e brez. krenn, evel prederia ha prederenn.

10, Eur gwall zevez hiriou a gijer, a zo ur werzenn he deus kavet diskredik pismigerien

ar Barzaz, eme Ernod (Etudes Vann., 1891-1893). ha padal e Breudeur Euret (Penwern, 92, f.42) e kavomp ur werzenn ken souezhus all : Rag eur goall nosvez a dizrer. Ne zisfizier ket ouzh Itron Saint-Prix a zastumas ar werz-mañ ha padal tizrer a zo diaesoc'h da zisplegañ en ur sevel d'ar verb tizhout eget ne neo kijer, eus ar verb kijout, Gon.1821 (p.90), "kejañ". An dibenn verb -or eo hini reizh an amzer da zont. Troidigezh Kervarker : "ce jour s'annonce sous de fâcheux auspices" ne deo ket tost d'ar brezhoneg evel pa n'intentfe nemet dre vras ar werzenn a ro dimp.

14, enaouet a gaver en Nousloù (poz 140).

am a zo evit em. Implij luziet adarre evel hini na, ne.

15, roue 'nn argoad, "le pays des forêts" eme Gervarker evit Bro-C'hall. Dre vras eo an argoad ar vro n'emañ ket tost ouzh ar mor.

19, ma em c'haret; ma nem c'heret a gaver alies e gwerzioù Penwern (ma nem c'heret, 89, 109; ma nem c'heret, 89, 206; kenkoulz ha ma nam c'haret (90,48), ma nam c'heret. Am hag em o deus un hevelep ster ha n n'eus talvoudegezh nac'h ebet el lavarennoù-se. Ma nem a zo aesoc'h da zistagañ eget ma em. N'eus ket da glask pelloc'h: Ma em, ma nem c'haret a zo un dibenn aes d'ar werzenn.

20, hiriou, meneget eo bet endeo an dibenn -ou evit -o e Kernev.

21, na afac'h, evit ne afec'h; keñv. ganac'h e-keñver ganec'h; bannac'h e-keñver banne; brez. krenn bannech (Dict. Etym. 225).

- 22, ann omp, furm berraet eus ahanomp.
- 23, morvarc'h a zo e Gon.1821 evel mor-houc'h, mor-c'hast, mor-vaout (p.339).
- 24, aer eo a gaver e Gon.1821, p.5, evit naer.
- 25, en dro d'e ziouster. E Gon.1821, 207 e kaver diou esker, moarvat eo bet berraet e diouster; e brez. krenn deuesguer, diuesquer (Dict. Etym. 265).
- dren, evit adreniv; Ernod (Gloss.,19) a ro drenvoc'h evel eus Treger. Ne gred ket ez eo da dostaat ouzh kembraeg adreff evel ma ra Loth.
- daou skoulm gwall; anv kadarn eo gwall ha nann anv gwan evit bezañ lakaet war-lerc'h skoulm : "daou skoulm d'e wallañ".
- 26, bouelou, evit bouzellou e Leon.
- 28, hen gor, "hen laosk"; keñv. ouzh goriñ ur forn, gor a zo gant an tan.
- 30, chig; chik a zo e Gon.1821, p.284.
- gvez, evit govez; al liester goezet evit "loened gouez" a gaver e Buhez S. Nonn, 268,288.
- 31, a dreflemm; hervez an droidigezh e kompren Kervarker dreflemañ evel "flemmañ teir gwech war un dro". Keñv. trebez eus al latin tripedem.
- 33, hag e lamm; gortoz a rafer lammont, "ils accourent".
- 34, dinam a zo e Gon.1821, 158; e brez. krenn e c'hell talvezout "hep mar" evel rakverb.
- 36, na derc'hann; ar furm reizh a zo ne dec'han. Penwern, avat, a skriv meur a wech evel pa glevfe r dirak c'h : trivarc'h evit triwec'h e n.159 (90, f.179); d'an erc'h (90, f.240), evit d'an nec'h.

6. - AL LEAN

- 4, m'am bo minic'hi a vinic'hin; minic'hiñ a zo ur verb e dibenn ar werzenn.
- 6, pa na vresk, evel ma vefe 3^e gour ur verb breskañ dezhañ ster ar verb breskiñnañ : "ast eo ar saout e breskign".
- 7, ma, evit emañ.
- 8, bout evit bezañ e Kernev ha Gwened.
- 9, na piou; na a zo ivez ger estlammañ pe c'houlenmata.
- 11, am anavout; am elec'h va; anavout evit anavezout. Re zouget eo ar yezh da lakaat va, ma, elec'h am renadenn eeun.
- 14, ur gelen, n'hell bezañ diskleriet nemet dre ar c'hembraeg gelyn, "enebour".
- 16, ar roue benniget, moarvat an hini ma raed anezhañ "Louis le Pieux".
- 21, a dol c'houez, a zo e Gon.1821, p.288 gant ar ster "c'houezenn".
- 22, splui, eus ar verb spluia, a dalvez intrañ, Gon.1821, p.413.
- re o leski, ar ger-mell a c'hortozer dirak re.
- 24, paneved-ho, da skrivañ panevedo.
- 25, mab-den, ne vez ket laret d'un den e-unan, gouenn mab-den "la race humaine".

26, kar na diskar; c'hoari a ra al lean gant ar ger kar : dis-kar ne deo ket anavezet evit lavarout "ennemi".

28, solet; Gon.1821, 204, a ro eoli "oindre d'huile".

36, vad, berradur evit avat, boas er yezh komzet.

houanra, ur mank evit houarna.

E mouladur 1846, e lavar Kervarker en un notenn "ez eo Paolig, hervez kontadennoù pobl, houarnet arc'hant nemet e koll bepred unan eus e hern". N'eo ket hep abeg eta e veze graet anezhañ "an diaoul kamm".

38, azeinn; azeañ e Treg. hervez Geriad. Ernod a ro azein d'an amzer da zont.

41, d'i evit din, sell. Morian ar Roue, ll.

42, p'a-hent-all; "pe ahendall", ar berradur 'hend-all zo implijet. Kavout a c'hellfer eta : pe'hend-all.

45, eur boudik, ou evit o e Kernev evel e mour h.a.

rusken; Gon.1821 (en un notenn dornskrivet) rousken, rouskin evit rousin; rusquenn a zo e Cathol., "rusk ur wezenn". Levezonet en deus rousin, rouskin, rousken, betek rusken.

46, a eaz, "ez eas". Luziet eo a hag e evel na ha ne, am ha em.

48, argila, Greg. a ro arguila "mont war gil".

49, tasmant a zo e Cathol.; tasman, avat, hervez Gon.1821, 430, a zo e Pelletier.

51, leun a wad ha 'dan, evit bezañ reizh hag a dan. Tu oa da zero'hel ar werzenn a-blom en ur ober hep ar stagell : "leun a wad, a dan he zaoulagad".

52, troidella a zo e Gon.1821, 454.- euzus anat, doare krenn-vrezhonek da strolañ gerioù.

53, tevet, evit tavit, furm dislivet evel le-veret (lavarit), keret (karit).

54, liv en deus rost; peder gwech e teu an doare lavar-se amañ (54;55;57;61) gant ar ster "Dieu a permis". E 1846 en doa skrivet liou. Neb lec'h ne gaver d'ar ger-mañ ar ster atre. Ar ger liv evel n'eo da skrivañ hervez ar moul. diwezhañ ne gaver roud anezhañ nemet amañ. Daoust hag ouzh tu gwizicenn liva, linva eo e ve da glask ?

57, liv a ra, evit liv a ro. Alies e vez kemmesket ar furmoù berr-se : ra, ro.

58, daspenna, evel dasprena "prenañ en-dro", a dalvez "pennañ en-dro".

60, e-kever; Gon.1821, p.77, a ro kefer, kever ha keñver; ar furm boas a zo an trede, emezañ. Klevet e vez distagañ kever. Kv. kemb. cyfer.

67, dre nerz euz an dour, aes da reizhañ e dre 'n nerz euz an dour.

71, Bremañ a reot; kv. 46 : amañ eo a a c'hortozer ha nann a.

72, gan-i-men, degaset gant ar glotenn, ar varzoniezh pobl a ra dichipot el lec'h-se gant an doare skrivañ aes a-walc'h.

73, eur zae blom 'zougfet; a zougfet a dalvez an amzer da zont "zougot".
Diwar-benn ar binienn-se e tegas Ernod ur bomm a Gantig Sant Servez (Buleon, Ann. de Bret. II, 73-79) : ur sei plom chalennet (=chadennet).

75-76, Ha c'hui a lei peb kreiz-tez war-iun
Da vid dour da feunteun beg ar run.

Ernod a laka e-keñver an div werzenn ur pennad eus Légendes chrétiennes (Luzel, I, 205-208):
"Teir gwech bemdez da sav-heol, da greis-tez ha da guzh-heol e rankot teurel dour war ar vazh-se, sec'h-korn abaoe pell'zo, gant dour degaset ganeoc'h en ho kenou eus ar ster a red e traoñ ar c'hoad, ul lev ac'halen ha ne baouezot d'ober se nemet pa welot bleunioù o sevel warni". (Ernod, Etudes Vannetaises, e Rev. Morbihann., 1891-1893.) Ernod en deus darempredet Kervarker. Labouret en deus zoken a-gevret gantañ d'ar c'houlz ma priente mouladur an Neuelou, da lavarout eo en amzer ar studiadennoù-se.
Bepred en deus graet evezh bras diwar-benn Barzaz-Breiz. Morse n'en deus fellet dezhañ mont da heul ar bismigerien a-dreuz hag a-hed o deus faziet meur a wech en o vartezeadennoù re brim evel m'en deus bet tro da verkañ. Lennet en doa kalz muioù eget n'eus forzh piv anezho.

Da vid dour; anavezet eo an doare lavar (dont a rafe eus da + evit; evel daved eus da + bet(ek), nemet e vez graet gant hemañ hepken evit an dud). Evit notenner ar skouerenn am eus Gon.1821, Vid pe Bid a zo un anv-verb, dianav furm all ebet dezhañ. Reiñ a ra daou skouer : Id da vit keñneùd; id da vid dour.

run a zo e Gon.1821, p.392; menegiñ a ra an anv-tiegezh Pennarun.

77, hervez hoc'h ioul c'hlan; glan gant ar ster "santel" a gaver e Spered Glan; glan a vez kavet ivez evel rakverb.

80-90, 'ha dezho un doare kozh n'eus diaester ebet enno.

93, va gwentl aour; ar ger gwentle eo hon eus aze; e c'hell an e bezañ teuzet en a ar ger aour. Gwentl a dalvez poan goi.

94, santez Anna 'r vour; arvour evel mour e rann-yezh Kernev.

96, e pep tac'hen, lenn tachenn eveljust.

97, 'vel-mañ; Ernod, Geriad., 142, a ro evel-ma(n) "ceci". Gortoz a rafer evelhen.

99, avid me bout, "evidon bezañ", "evidon da vezañ".

101, evel pa; evel ma; "hag e klevas neuze".

102, ez kanvuz, doare da furmiñ rakverboù; evel ez laouenn, ez leal, e gwir.

105, fronaz, e Troude e kaver fronal; Ernod, Geriadurig, 164, a ro ouzhpenn froni, "renifler".

104, asc'houirinat; "c'houirinat un eil gwech" evit respont d'an hini all.

107, Hag hen enn he stou; eff a deuz oar e stou, Mister S. Barba, 332, "il s'abaissa".

feunten, e keriver feunteun, evel neubed e-kichen neubeud.

108, na puri 1913, gwelloc'h eget na buri 1846; peuri eo a lavarer bremañ; neuriff e brez.krenn (Ernod, Gloss., 484); pori e kembraeg.

108, grenn; gant feunteun e klotfe greun, a rofe evel ster : "ne beure tamm".

109, musa; mussa "flairer" (Dict. Etym., 340); Geriad. Ernod, p.343.

ann dirienn "terre en friche", park leton, diouzh ar wrizienn tir "douar".

110, a ziskrape, bepred impli luziet a hag e; reizh "e tiskrape".

115, ozac'h koz, leo; ne weler ket ster ar ger leo el lavarenn-se.

116, dindan ar voden; kavout a reer motenn, mou-denn, galleg "motte".

118, a vezo, evit e vezo.

119, e berr "bientôt", emberr, e-verr (Gon.1821, 194).

120, hag a rai pe hag e roi ho stal; "ober e stal da unan bennak" a zo c'hoazh implijet da lavarout "faire son affaire à quelqu'un".

Diaes eo lavarout krenn ha krak petra soñjal eus an heuliad barzhonegoù-se. Hervez an Uhel, hag ar re a soñj eveltañ, hon eus aze darnoù ne dint ket eus un hevelep amzer na savet gant ur barzh nemetken. Ne deo ket diboell ur seurt barnadenn dre vras. Pa glasker avat dre ar munut barn pep tra e teuomp war un dachenn grenegetlek. Anzav a ra an holl en deus graet Kervarker ur c'hempenn d'an danvez. Feseurt kempenn ? Pouezañ a rae kalz an istor war e spered ken en deus koshaet bepred e ganaouennoù hep soñjal pegen diaes eo dezho bezañ bet yaouankaet abaoe ar brezhoneg krenn. Diaes nac'h war un tu all ez eus meur a dra diaes da ziskleriañ, diaes da gompren

evit an dastumer endeeun. Setu ma teuer da furnez Emil Ernod en deus nac'h et barn dichek an enebourien e kounnar. Kernevad oa Kervarker. Liv e rann-yezh orin a zo war e zastumad. Pennaouet eo bet e zavez en ur vro nebeut darempredet gant ar glaskerien all. Andon kentañ al levr a zo karnedig Itron Nizon, skrivet n'eus forzh penaos. Tu hon eus bet da welout pegen bras eo bet levezon Geriadur ar Gonideg, mouladur 1821, war stumm ar skrid. A-hend-all ne deo ket aes dibab an hent gwellañ evit klask tostaat ouzh ar wirionez evel ma leverer.

IV - DROUK - KINNIG NEUMENOIOU

"Ar ganaouenn-mañ a zo deut din digant Job Floc'h ur c'houer a geriadenn Tregerezh er menezioù" eme Ker-
varker e mouladur 1846, p.185.

N'hon eus mui d'en em c'houlenn ha chomet eo er
stad m'eo bet kanet gant paotr ar Menezioù Du. Ouzhpenn
ar geriadur hag ar frazenn a zo bet kempennet. A belec'h
da skouer e teu an Neumenoioù-se ? Anv hor roue meur
a vez kavet e Leor-dic'hlloch Landevenneg, peurliesañ din-
dan ar stumm Nominoe, ur wech bennak e kaver Numinoe
ha zoken Mueneoe. Hervez reolennoù emdrasad ar brezhoneg
e vefe deut hiziv da Nevenoe. A belec'h eta e teu Neu-
menoioù ? Aon bras em eus, daoust din da gaout c'hoant
c'hoarzhin, e ve an orin anezhai e latin menec'h Saint
Florent, bet tangwallet o abati gant roue Breizh.

Quidam fuit hoc tempore
Nomenoius nomine.
"Unan a voe en amzer-se
Nomenoius e anv".

Tennit kuit an s dibenn ha mat pell-zo. Setu kavet gant piv e klot ar ganaouenn.

Sellomp bremañ ouzh ar gerioù. Drouk-kinnig ne deo anavezet nemet dre ar barzhoneg-mañ. Truach eo a gaver e Geriadurig Ernod (p.662), truag, truavg e Dict. Etym. (p.397), eus ar galleg "truage". Displegan a ra Kervarker, en un notenn eus mouladur 1846, penaos eo bet aozet diwar gevreañ drouk ha kinnig war batrom gerioù all evel drouccomps, drouccustum, droucober, drouc-hanu, droucsonger hag all.

1, an our-icoten; icotenn a zo an distagadur nemeti a anavezen arack bezañ staget da lenn brezhoneg, evit geotenn. Kv. ouzh vell e-kichen gell. Ar blantenn-se a vije selago henamzeriz, hervez Dottin (Manuel..., p.339) N'oa ket da gutuilh gant ul laonenn houarn pe kerker e tue an oabl hag e c'hoarveze ur gwallzarvoud, eme Kervarker e notenn ar b. 112. Kozh eo an anv e brezhoneg. Kavout a reomp e "Vieux Casuiste" Confessional das-tumet eves an Doctoret Catholic..., lañ mouladur 1612, 2il mouladur 1646, f.24 : "Nep a clasq en nos-sé (=nos gouel Iehan) an our gweuten, ha hat raden...". Moarvat eo gant ar blantenn-se e frote ar vugale o daoulagad en dro d'an tantad, da c'houel Yann, pa oan-me unan anezho.

3, argad; e brez. krenn argat a zo verb, "hucher", hual "en ur vont warlerc'h ar bleizi" ar ger a zo e Gon.1821, p.15.

5, ann ozac'h-neur; Lozachneur am eus klevet evel anv-tlegez; "patriarcho" eo ar ger gallek o klotañ gantañ. Ozech eo e stumm e brez. krenn.

7, teir zun; sizun a zo aet da sun e Treg. hag e Kernev.

8, war zuioù; keñv. evit an doare-lavar ouzh an tro-war-droioù. War-du eo ar furn reizh; war-zu eo, avat, a gaver e Gon.1821, p.460, ha zoken e Doctrinal an Christenien 1628-1680.

9, e nep kiz; kiz pe giz, eme Gon.1821, p.93.

12, Klevaz-te; sellout ouzh Livaden, 52 ha Lez-Breiz, 50; ha glevaz-te, Livaden 1; a welaz-te, V,2; da brederiañ a zo, e gwir, war an troioù lavar-se. Er brezhoneg bremañ n'hell an dibenn -az, -as bezañ nemet hini trede gour ar verb hag an eil : gwel-jout eo a c'hortozfer amañ. Diskleriet, pe kredet diskleriañ, hon eus graet en ur dostaat ouzh ar c'hembraeg: a glewaist-ti ? E Dict. Etym. Ernod, p.192, ez eus un notenn anezhi peadra d'hol lakaat nec'h-et. Sed amañ pezh a lavar :

5. A, rannig (kar tost d'ar rannig-verb a) a gaver er frazennoù-goulenmata en displegatur personel : a cleuet huy ? Ister S. Barba, 771 a gwelet huy ? 650, a gweffet huy ? 575, kv. ha glevaz-te, "ha klevet ac'h eus", Barzaz-Breiz, VI, mar klot an dro-lavar-se, a stumm kozh evit daou abeg (gortoz a rafer a glevjout-te ?), gant ar c'hembr. a glywaist-ti ? An a a zo lamet e cleuet huy, ibid., kv. gwelaz-te, "gwelet ac'h euz", Barzaz-Breiz, VI.

Da varn diwar an notenn-se e vefe ur stumm kozh war an troioù lavar-se divoas e brezhoneg bremañ. Nec'het eo Ernod e-unan gant an trede gour pa c'hortozfer an eil.

Luziet e vezer ouzhpenn gant an doare-skrivañ. Kervarker a skriv ha ur rannig skri-

vet a e brez. krenn. Sur mat e kred kaout dindan beg e bluenn ha ger-goulenmata. Da veno Ernod ne deo ket.

13, boud awalc'h; bout evit bezañ a zo boas e Kernev hag e Gwened : "e c'hell bezañ".

19, hep si, implijet-tre e brez. krenn, "hep mar", da leuniañ ur werzenn.

22, enn-aner; ar rakverb-se a zo anavezhet; ar ger aner avat ne gaver ket alies, ar ger reizh oa evit ar galleg "corvée". Ul labour aner a zo ul labour na zegas gounid ebet d' an den e gas da benn evel an anerioù pa oa anezho.

23, pa eet, amzer amdrement dic'hour, "alors qu'on allait...".

24, fallout, e Gon.1821, p.212 : ar ster "mankout" a zo roet da gentañ. Hiziv avat, eo ar ster "me a fell din ober an dra-mañ-tra" eo a zo an implijetañ.

26, an arfer; ne gredan ket e ve ur mank moulerzh evit ofer, ha padal ne gaver roud eus ar ger e neblec'h, nemet e kembraeg : ar ger arfer, avat, gant e ster "boaz, kustum" ne zere ket mat amañ; ar ger lañs eo a glot : "Da benn, gwaz, a rai al lañs".

27, peg a zo an anv-verb evit "pega", a c'hellfe bezañ lonket e a- dibenn gant enn.

e gleñv; sell. ouzh 26, Morian ar Roue.

27, 28, 29, en deuz a gavomp implijet teir gwech lerc'h ouzh lerc'h.

30, neuz a zo manet amañ, ar rannig verb en o vezañ debret : 'neus.

32, d'ean, evit dezhañ a glever zoken e Bro-Leon, e korn-bro Iand'i da skouer.

34, a kouezas krenn; reizh e ve amañ larout : e kouezas krenn.

35, maour a zo galvet gant ar glotenn : paour; maour a zo distagadur kembraek ar brezhoneg meur.

(II) 40, ker-veur; Gon.1821, p.85 a ro ker, kear gant ar ster "lojeiz, ti, keriadenn, ker". E Geriad. Ernod ne gaver nemet an daou ster diwezhañ hag e brezhoneg krenn ez eo an daou ster-se ivez a gaver peurvuiañ. Evelato e Gloss. (p.345) e kaver : un guer voar an ploue, o talvezout kement hag al latin "villa", me-reuri. Ti-meur evit Vallée a zo kement ha palez. Amañ eo un dra bennak evel gwikadell, ti-kreñv a dleomp kompren. "Maison forte", a lavar an droidigezh.

41, penn-treizet; "chef des portiers", eme an droidigezh. Ne ro ar geriadurioù d'ar ger treizet nemet ar ster "passeur".

42, hag hen ma, "hag-eñ emañ"; ar raganv gour eñ eo a zo aze, kollet gantañ e dalvoudegezh.

43, en adarre; "p'emañ eñ, pe eñ n'emañ ket".

44, ieo'hed a oa ierc'hed e 1846. Laret hon eus e kleve Penwern un r araok ar c'h. Moarvat eo bet heñvel ur pennad evit Kervarker. Ne gred ket din e ve ur mank-moulerzh.

47, hersal; tamallet eo bet da Gervarker bezañ lakaet ar ger-se en advouladur en deus graet eus Geriadur ar Gonideg (e 1850). Kavout a reer ar ger-mañ, p.114, 176; ha p.402 dindan ar furn

sersal. Dougetoc'h e vefe Kervarker da hersal, eme Ernod, en abeg d'ar c'hembraeg hersio. An orin a seblant bezañ ar galleg "chercher" (Rev. Celt., XII, 418).

48, o fragal, eus bragal, braga (Gon. 1821, p. 51) "folâtrer".

53, mad d'hoc'h, berradur evit "demat deoc'h".
meneziz da, da geñv. ouzh koanourien da,
Livaden, 14.

55, c'hoarvet, berraet eus c'hoarvezet evel c'hoarvout eus c'hoarvezout.

56, gen-hoc'h, kavet e vez ar furm-se e Mister S. Barba, 55 : guennoc'h.

digan-e-me, "diganen-me".

57, hag hen 'z eus reiz, "hag eñ ez eus reiz".

58, enn neñv; reizhet eus enn eñv. Meneget hon eus endeo aer evit naer, Lez-Breiz, ar Roue, 24; d'ann ec'h evit nec'h, Marc'heg ar Roue, 12. Ar ger neñv a gaver skrivet iskisoc'h c'hoazh el levr e anv : An Ene Christen e Bali an Ee (1872, Desmoulins, Landerne).

tiern a zo anavezet er ger kevredet mach-tiern (Chresto., 148, not. 6) en Xlvet kantved.

64, ter ha tero ! Ernod a ro an anv-verb teari (Gloss. 671) gant ar skouer : evit hi ter ha tero, "il la venge et la vengeance".

68, esgumuniget; isgumuniget e (Gloss. 222) ; eskumunuga, Ernod, Geriad., 139.

69, penn-melen-mell, c'hoari a reer gant ken-sonnennoù, "blond comme du mil".

72, barv glaz, glaz a zo ul liv dispis : ar c'haol glas, hag an oabl glas n'o deus ket ur memes liv; ur marc'h glas evel ur barv glas a zo louet.

77, me hen tou e penn ar gouez-mañ eo a ran-ker da lenn.

78, anean; da dostaat ouzh d'ean, uheloc'h, 32.

79, kent ma gvalc'hinn, gortoz a reer ma wal-c'hinn, ur fazi kemmañ evidomp, ha padal em eus soñj eus ur vrezhonegerez a lavare bepred: mont da goalc'hi.

(III) 81-82, An Neunencioù en deus gret
Pez na reaz bis tiern e-bed.

Setu ur stumm poz ne deo ket dibaot er gwerzioù :

An otro Kerneve en deveus gret
Ar pes ne rafe dichentil e bed
(Penwern, 91, n. 210).

Iouan ar Bornic an deus grêt
Ar pes na rafe den a bet
(Penwern, 95, n. 398).

Ar pezh a zo rouesoc'h avat eo an implij eus ar ger bis (a gaver e biskoaz, bizhuquen) gant ster ar c'hembraeg byth, "morse".
Cymru am byth. "Kembre da vikén".

83, sier; Gon. 1821, 394, a ro evel liester d'ar ger sac'h : seier pe sier. Dict. Etym., p. 374, sach, syher.

ochou; liester od, aod; Gwenediz a lar aodeu, plijusoc'h da glevout.

84, dastumi, Gon.1821, 132 a ro dastumi evit gwelloc'h eget dastum.

86, moalik, a zo anavezet evel anv tiegezh koulz ha Moal, a zo ar ger reizh evit treiñ "Charles Le Chauve", a voe trec'het e Ballon, gant Nevenoe.

91, gin-oc'h-gin, e Gon.1821, p.232, hag ivez an tu gin, "an tu enep".

94, pendevik a zo ur ger kembraek : "priñs"; e brezhoneg eo pinvidik a zo kar dezhañ, pinuizyc e brez. krenn (Cathol.), pinuizik hiziv c'hoazh e Groé.

95, persier, liester pers, porz e Gon.1821, 375; ar perzyer, "dorioù"(an neñv) e Doctrinal, 32.

96, war-eon, "war-ecun"; eañn, eoñn e gwenedeg; efñn e brez. krenn, Dict. Etym., 280.

100, list, lest evit lisit, leset, Dict. Etym., 325, eus ar v. lezel.

101, floc'h, liester kozh ar ger floc'h eo (Dict. Etym., 290). Eveljust pach, pachig eo a gaver er gwerzioù peurliesañ.

104, Korna 'reer an dour, "corner l'eau", ur boaz eus ar Grenn-Amzer n'eus ket da grediñ e vije anavezet gant ur barzh pobl eus hon amzer.

klevet-hui, sell. uheloc'h, 18; amañ hon eus an dro lavar reizh e brezhoneg krenn : cleuet huy ? Mister S. Barba.

110, poez, araok pouez e Geriad. Ernod, 478.

112, kompez, pe kompoez e Gon.1821, 103; compoes e brez. krenn Dict. Etym., 251; kompes, kompos e Treger, Geriad. Ernod, 306.

113, tride a zo evel trade e Gregor.

114, fallout, "mankout" evel e gw. 24.

117, a grogaz; e krogas eo a c'hortozfer.

118, e-berr, e-verr e Gon.1821, 194, "dizale", ez verr a zo ar brez. krenn ez berr, Dict. Etym., 227; emberr, evidon pa oan bugel a dalveze kement ha "diouzh an abardaez da zont".

122, diwennet, "dic'houinet", sell. Marc'heg ar Roue, IV, 22.

124, rez he ziou-skoa, e Gon.1821, 326 : rez ann douar é nij; rez ar mor, Ernod Geriad., 512, "au niveau de la mer".

skoi, Gon.1821, 398, a lavar : "Skoi, par abus pour Skoi, non usité." Ernod, Gloss., 645, a ro scoy, amzer da zont, 3de gour. Gwened : skoein.

125, elfeien, Gon.1821, 198 : elf, lies. elfou, elvou "nerf"; hervez Vallée, ez eo anavezet e Treger. An dibenn lies -eien a zegas da soñj gerioù evel gwenneien.

126, sug hon eus kavet e Livaden, III, 12, gant ar ster "chadenn".

oc'h-penn, ouc'h-penn, e Gon.1821, 352, evit ouzhpenn.

129, sellet-hu; brez. krenn sellet huy, sellvt hu, setu.

er ger, a zo "à la maison"; e kêr a lavarfe gwell "dans la ville".

130, Arz a zo skrivet harz, eus harza, herzel; harsaff a gaver e Catholicon.

* "Priel, Teir-gwern ..., p.19 a ra gant elvaj evit lavarout : "an nervennoù".

131, ma kuit, "emañ kuit".

keset, "kasit", quecet, guezcet e brez.
krenn, Ernod, Gloss., 523; e Penwern (n.235),
Groah Ahes : kessomp.

137, glaz-alaouret, "bleu doré"; e Seizen Eured avat e kavomp ar stumm glaz-aleuret, doare rann-yezh Gwened warnañ. An anv-gwan-se en deus degaset, e tabut diziwezh Barzaz-Breiz, ur vray a cholori. War a seblant aet eo Kervarker da glask e Geriadur L'Armerye ar ger "outremer". Er geriadur gwenedek-se en deus kavet : glaz-aleuret. Penaos eo deut da stagañ ur ster anv-lec'h : "tramor" ouzh un anv liv, p'en deus komprenet mat-tre ar ger en e stumm unvan e Neumenoioù ? Ne gomprenet ket. Un diforc'h a seblant ober etre glaz-alaouret (Neumenoioù, 137) ha glaz-aleuret (Bran ha Seizen Eured) pa n'eus kemm ebet etrezo. Awalc'h eo bet da bismigerien zo evit reiñ da wir en deus Kervarker aozet penn-da-benn ar werz-mañ-gwerz pa n'eus bet tu betek-hen nemet da brouiñ en deus kemmet an dra-mañ-tra, degaset ar ger-mañ-ger, ar bomm-mañ-bomm en ur werz embannet gantañ. Betek gouzout ez eo fur menel war ar sichenn start-se : kempennet ha kemmet en deus hep ket a var; ijinnet avat ur werz penn-da-benn a zo arvarusoc'h. Gortoz a reer ur brouenn kentoc'h eget martezeadennoù rok.

V - ALAN AL LOUARN
=====

Kredañ a ra da Gervarker e ve bet savet ar werz-mañ diwar-benn pennbrezel Breizhiz an deket kantved a-eneb an Normaned. Da bep tro e klask hon dastumer koshaat testenn ar pezhioù a ginnig dimp ha da bep tro e rankomp lavarout ez eo dic'hallus evidomp mont d'e heul war an hent-se. Kaer en deus koshaat e zanvez en ur gemmañ gerioù ha troioù lavar e soñj daskor d'al lenner stumm orin ar werz, tostoc'h e rankomp chom eus an amzer vremañ.

"Ar ganaouenn vrezel emeur o vont da lenn, eme Gervarker e mouladur 1846, a zo bet kanet gant ur c'houer kozh, Loeiz Vourrikenn e anv, a barrez Lanhuel-en-Arez, bet soudard en e yaouankiz gant Jorj Kadoudal (p.199)."

Pa c'houlennas outañ, evel ma lavar en e notennoù, p.122, piv oa al Louarn barvek-se meneget er ganaouenn : "Ar jeneral Jorj sur a-walc'h", emezañ.

Dimp-ni ivez e vo furoc'h soñjal e Kadoudal eget en Alan Barvek.

1, a glip; ar verb klipañ a c'hell bezañ bet savet diwar zrevezañ gwic'hadennoù al louarn er waremm.

2, goa, gwa e Gon.1821, p.252, ger estlamm. Implijet e c'hell bezañ evel anv-kadarn : an habec eus goa Jusas, "an abeg da waleur Judaz", Trub., 91 (Gloss. 262).

lemm-dremm, n'eus ket da ober gant an tired : lemm eo dremm e zaoulagad".

4, argad, kavet hon eus ar ger e' derou ar werz araok (3,6). Emañ ar ger e Gon.1821, p.15, hogen ivez e Cathol. gant ster ar verb "hopal". Le Pelletier a lavar ez eo "ar youc'hadenn da spontañ ar bleizi", pe c'hoazh "ur strollad kouerien armet o vont d'ar bleizi". Sell. Gloss., p.37.

5, o lemm' ho c'hlavier wall; a- dibenn lemma a zo teuzet e ho; ho c'hlavier, liester ar ger klaou l. klaouioù, klaquier, e Geriad. Ernod, p.294 : "binvioù, armoù graet gant houarn".

wall a gaver evel anv-gwan-doareañ e Lez-Breiz, 4. Ar Roue, 25 : daou skoulm gwall.

6, naren, narn a zo e Gon.1821, 346 : Kreñvoc'h eo eget nann". Geriadurig a lavar ez eo a Vro-Gerne. Sell. Lez-Breiz, an Distro, 16.

houarnez n'emañ ket er geriadurioù. Da soñjal e ro er galleg "harnais" : brezhoneg harnez ; amañ "harnez houarn".

7, er c'hadir; kadir(1) n'emañ ket e Gon.1821, p.63. Un notenn dornskrivet avat a ro ar gerioù

1) kadir a zo bet amprestet gant Gwenlean (J.Kerien) e Gwalarn, 4, p.59.

kad; kadlann, kadir "maez ar stourm". Cadlan a zo ur ger kembraek; kad + tir a zo gerioù anavezet ivez e brezhoneg.

8, filsier-strob; ar ger fals-strôb a zo e Gon. 1821, 212 : "ur falz dizant". Ne deo ket da gompren "faucilles ébréchées", evel ma ra an droidigezh.

10, pennou blouc'h Bro-Saoz; ar ger-mañ n'ea ket anezhañ er ganaouenn moarvat ma oa savet diwar-benn Kadoudal. Blouc'h "divarv", nann bloc'h.

11, e louc'h, "leun a louc'hadurioù", a zo e Gon. 1821, 314, pe marteze kembr. llwch, "loc'h".

o vac'h, ar verb a gaver dindan ar stumm mac'ha e Gon.1821, 320 : "fouler".

12, demeuz, Ernod, Gloss., 225 : dimeus, demeus e Treger.

13, fustlou, ar furm fust eo a zo er geriadurioù.

14, sparrou houarned, "perchennoù er beg anezho ur c'hrog pe ur broud houarn", hervez Gon.1821, 411.

ar virc'hed, lenn ar mirc'hed, liester kozh ar ger marc'h. Gon.1821, 324, a ro marc'hioù, marc'hed, nemet aet e-maez a c'hiz, emezañ.

16, Traon Elorn. An anvioù lec'h gant Traon-, Tnou-, Tro- a zo niverus e brezhoneg : Tenouabray (traonienn Alre), Tromelin h.a. Traon-Elorn a zo anv ar ster etre Landerne ha lenn-vor Brest : milin TraonElorn.

18, beet, evit bezet, doare gourc'h. 3de gour.

19, kanmeulet; ar v. kevredet kan + meuli a zo e Geriadurig Ernod, p.258.

20, beet koun; kavet hon eus ar ger e Lez-Breiz, an Distro, 32. Couff hoz bezet "koun ho pezet" e Nouvelou, 343 (Dict. Etym., 254).

beet klemm ouz ar c'haner ! "ho pezet truez ouzh ar c'haner". Kaout klemm ouz U.B. a vefe tostoc'h da "ober klemm ouzh U.B.". Klemm ar c'haner a ve mat ivez.

21, ar gan-ma, "ar c'han-mañ"; Fur c'han kanvaouuz a glévan, eme Gon.1821, p.67.

na ganaz, bepred kemmesk na ha ne.

22, dideotet; "trouc'het dezhañ e deod". Amañ e seblant bezan un heklev eus mojenn Konan Veriadeg: brezelourien hemañ graet gante o annez en Arvorig a lazhas ar wazed, a viras ar gwraez nemet e voe trouc'het o zeod d'ar re-mañ e doare ma ne gomze an diskennidi nemet yezh an tadoù. (Loth, Mabinogion I, p.135, notenn 1.)

24, mank, gant ster "mons" a zo e Gon.1821, p.322.

ken-nebeud, sell. ken-neubet, Morian ar Roue, II, 22, e-keniver nebeut a nebeut, (Ernod, Gloss., 440).

saezi a zo ur verb aozet war saezh; ar ger-mañ a zo e Cathol. (Dict. Etym. p.374); kenseniñ a ra an daou c'her : saezi saez an ton. Hervez Kervarker (1913, p.122) an tri foz-mañ a zo bet staget gant ur c'haner all.

VI - BRAN

====

Un doare eus ar werz-mañ a oa bet roet dezhañ gant an Aotrou ar Sant, person Ploueskad, eme Gervarker, p. 205 eus mouladur 1846. Ma vije bet miret e lec'h all un eilskrid eus an doare-se e welfemp asur peseurt doare kemmoù a zo bet degaset e skrid ar werz araok he embann.

Koshaat an danvez a zo da bep tro pal Kervarker. Diwar e notennoù (p.123,128), e welomp e lec'hia an darvoudoù e Kerlouan en amzer Even Vras, kont Leon, trec'h-our an Normaned, da lavarout eo war dro an deket kantved. Ur ger bennak amañ hag ahont da adreññ d'ar werz liv an amzer-hont, betek un toullad pozioù da glokaat ar skrid, ha setu al labour kaset da benn. Ne lavaran ket avat e ve bet graet hervez reolennoù an dastum gwerzioù pobl.

Dre vras testenn ar werz a zo taolenniñ planedenn ur soudard bet gloazet en un emgann ha dalc'het evel prizoniad en tu all d'ar mor. Ne deo ket bet rouez ur seurt darvoud war aodoù Breizh a-hed ar c'hantvedoù.

1, Marc'hek Bran, kv. Lez-Breiz, An Distro, 1, Marc'hek Lez-Breiz, hep ar ger-mell.

tizet; kavout a reer tihet e Treger, hervez Ernod, gant ar ster "gloazet".

2, kad; an anv gwan cadarn a zo e brez. krenn (Ernod, Gloss., 91). Ne vefe an anv tiegezh Cadran, anavezet e Treger nemet an anv-gwan-se gant un r treuzlec'hiet. Kad a zo e Geriadurig Ernod (p.249).

3, Bran-Vor. C'hoari a ra Kervarker gant ar ger meur, betek degemer an distagadur kembraek maour e Drouk-kinnig, 35. E brez. krenn ne gaver nemet meur, mur (Dict. Etym., 336). Ret eo menegiñ evelato, en amzer ar galleg krenn, Son Graelent-Mor war dro amzer Marie de France. Etre Graëlent-Mor ha Gralon-Meur ez eus kerentiezh.

6, glaz-aleured; setu adarre kudenñ ar ger-mañ. Dindan e stumma unvan emañ e Drouk-kinnig, 137, ha komprenet mat. Amañ e kavomp ur stumma a zere ouzh rann-yezh Gwened : aleuret e Geriad. Châlons. Penaos eo deut ar ger-se (gw.6,7,104) da gemer e lec'h en ur werz e "ies Leon" ? Ar Seizenn Eured eo a zo orin ar fazi (gw.35,36) :

Eur zeien a zasin d'hoc'h demuez glaz-aleuret
Eur zeien eured a vouk hag hi rumenlriet.

Emil Ernod (Etudes Vannetaises, e Revue Morbihann., 1891-1895), en deus pledet gant meur a gudenn o tennañ d'ar Barzaz. Ar ger glaz-aleuret a zo en o zouez. Er Geriadur gallek-brezhonek anvet de L'Armerye, e kaver e kenver ar ger galleg outramer, ar brezhoneg glaz-aleuret. Siwazh ! "outramer" a dalvez amañ ul liv ha nann ul lec'h a vefe da envel tramor, tre-mor evel m'eo graet e gw.4 ar Seizenn Eured.

Ernod a gompren demeuz glaz-aleuret, "eus ar re a zo glaz-aleuret". Ne deo ket fall an disklariadenn, nemet ne dalv mann evit Bran. Amañ ez eo teir gwech implijet glaz-aleured evel anv kadarn gant ar ster "au delà des mers". N'eus tu ebet da dec'hout diwar un hent ken anat. Gouzout a rae Kervarker talvoudegezh glaz-alaouret (Drouk-kinnig, 137), hag en deus roet d'ar furm rann-yezhel glaz-aleuret un dalvoudegezh all diwar ur fazi diaes da gompren. En ur pennad : "Cinquante ans de travaux : du Barzaz-Breiz (1859) aux Nouvelles Ancien (1889)", embannet en Oaled, n.54, 1935, e komz Ernod eus an darempredoù en deus bet ouzh Kervarker adal 1873. Anzav a rae hemañ en doa graet gwall fazioù en e yaouankiz hag e soñj oa, e 1881, displegan orin Barzaz Breiz e rakskrivad ar moulladur da zont. Ne deo ket bet kaset da benn al labour-se war a seblant ha kerse eo ganeomp. Nag a dabutoù aner a vije bet sioul-aet dezho gant an den nemetañ a ouie petra en doa graet evit gwir war e zastumad abaoe 1839 betek 1867.

11, eur c'hannader; cannat ha cannadur a zo anezho e brez. krenn (Gloss. 95); meneget int ivez e Gon. 1821, p.69. N'oa ezhomm da aozañ ar ger kannader nemet evit kemer lec'h messajer e dibenn ur werzenn evel m'eo c'hoarvezet ivez e Penn-Herez Keroulaz (1913, p.298).

16, azevri, e Gon. 1821, p.3 : "a-ratozh"; adefry a gaver e brez. krenn (Dict. Etym., p.196).

18, arouez, pe arwez e Gon. 1821, p.18; furm ar ger e brez. krenn a zo argoez, "intersigne", "signe".

22, 24, arouezi, eil c'hour amzer da zont ar verb arwezi pe arouezi.

28, ann delennourien. Kavout a reer ar ger telen, hag ar ger telemner e Gon.1821, p.19; ar ger telem e Gregor. Koulz ar benveg hag ar muzikour a zo aet er-maez a impli abaoe pell'zo e Breiz. Setu an doare netraigoù a dalvez da reiñ d'ur barzhoneg un doare liv kozh n'en defe ket ahend-all.

52, e-berr, sell. Neumenoiou, 118: e-berr, e-verr.

34, glac'har vraz; sur glac'har vraz eo evit-han a zo e Gon.1821, p.232, gwregel eo ar ger eta; er geriadurioù nevesoc'h, Ernod da skouer, ez eo gourel ar ger; e Roparz Hemon ez eo gourel ha gwregel.

36, ne ouienn man !, un diforc'h a ra Ernod (Gerriad., p.373,374) etre man, "seblant" ha mann, raganv amresis, "netra".

39, evez, a gaver e-kichen euz e Gon.1821, p.208. Ernod (Gloss., 225) a ra meneg eus emeus a, demeus a, dimeus a, dimès a, eveus a e Gregor.

41, gedour; kavout a reer ar ger e Ernod (Dict. Etym., 302).

42, na welit; bepred na evit ne hep diforc'h ebet etrezo : na welann-me er werzenn belloc'h; na zavaz e gw.92.

44, ann ne; evit Gon.1821, 203, stumm ar ger a zo env, a gaver ivez skrivet ef, ev, en, éé ha zoken nef diwar stagañ outañ n dibenn ar ger-mell. Krediñ a reer kentoc'h en deus kollet an n derou evel naer deut da vezañ aer.

50, mor-oznéd o nija; ar ger ezn a gaver e brezhoneg krenn (Dict. Etym., 287). Ar ger enez, "yariq" a zeu eus ar stumm gwregel eznez. E Brez. bremañ e kaver evn, e rann-yezh Gwened én.

50, nija a zo e Gon.1821, 349; nijal eo ar stumm anavezetañ (Dict. Etym., 343); neijal e Gwened.

59, na pezh' arouez ? Ne weler abeg ebet d'ar pik dirak arouez. Pe eo a vefe implijet amañ hiziv. E brez. krenn avat (s. Dict. Etym., 353), e kaver pez evit pebez.

62, m'en toue ruz-glaou-tan; meur a wech e vez kavet ur verb skrivet evel un amzer-amdremenet, marteze diwar levezon doare-skrivañ rann-yezh Gwened; ne vez roet talvoudegezh ebet d'al lizherenn-se en distagadur; lenn a rankomp m'hen tou.

ruz-glaou a zo anavezet mat, ar ger tan ne ra nemet diskleriañ perak eo ruz ar glaou.

63, keaz; ea a zo ar stumm a gemer en Arvor Bro-Leon an diftongenn ae distaget é e lec'h all.

64, na mui na ken n'euz lavaret, "n'en deus ket lavaret hiroc'h"; da dostaat eo ouzh ar rakverb hepmuiken a stroll ivez an daou c'her mui ha ken.

66, a grenaz; e krenas eo a lakafemp amañ.

68, gant ar geriz; e Gon.1821, p.86 e kaver ar geriz "Les habitans de la ville".

70, tinsa, ar verb a zo diñsa; skrivet eo amañ evel pa vije o dirazañ.

73, sur ar marc'hek paket. Ur fazi a zo er werzenn; pe eur pe ar a zo da denañ kuit.

77, o oela ken; berradur evit ul lavarenn evel "o ouelañ ken e c'helle".

82, ar stread; sell. ouzh keaz gw. 63.

84, a-be-ban, "a belec'h" a zo e Gon.1821, 355; keniv. ouzh Ernod, Gloss. 469 : peban, pe ban.

86, da dreizer ann tour; kavet hon eus endeo ar ger-se gant ar ster "porzhier" e Neumenoiou, 41. Pa soñjer ez eo an hini a lez un den pe a vir outañ da dreizhañ un nor ne deo mui ken diaes degemer ar ger gant ar ster "porzhier".

Da neb a lenn pajennoù 203 da 206 eus skrid Langleiz(1) o tisplegañ deomp marv Tristan ha da c'houde hini Izold ez eo re anat kerentiezh romant ar Grenn-Amzer ha pennadoù III (39-66), IV (67-92) gwerz Bran. Hervez Kervarker (p.129) ez eo ar ganaouenn a zo ar patrom. Diaes eo d'un den asantil d'ur seurt kredenn. Lavaret em eus, pa bledemp gant Lez-Breiz, e klot lod eus menozioù avanturus Kervarker gant kredennoù tud gouiziek eus hon amzer diwar-benn danvez Breizh, nemet ar werz roet da Gervarker gant an Ao. ar Sant n'oa ket, sur awalc'h eo, e krennvrezhoneg. Ar skrid-se, avat, ma vije bet miret, a rofe deomp da c'houzout penaos e kempenne Kervarker ar gwerzioù a embanne.

Da zisklóriañ lodenn V ar werz (95-112) e kemer harp an dastumer war ar Mvyriah, I, 175 : a-wechoù e teu an anaon en-dro dindan stumm evned, hervez ur barzh kembreat eus an Xvet kantved, ha setu deziet adarre ar werz eus an amzer-se. Bepred e kavomp an hevelep preder e spered Barzh Nizon : reiñ d'e werzioù 8 pe 9 gantved oad pa n'hellont kaout nemet daou pe dri.

95, e meaz ar stourm, setu ur ger dispar da dalvezout kement ha "kadir": "champ de bataille", nemet ez eo kalz gwelloc'h. Bet ez eus bet anezhañ evel anv-tiegezh pa ne ve nemet en hini Dom Fiakr Mezanstourm eus Lanhouarne, Bro-Leon, oberour mister brezhonek-krenn Distruj Jerusalem. Eus e skrid ne chom nemet bonnoù meneget e Geriadur Dom Pelletier.

96, ar Saozon raog dremm Iouen-Vraz, n'eus nemet amañ ma reer meneg eus ar Saozon p'eo an Normaned a c'hortozer.

98, adar, ne deo ket brezhonek, kembraek ne lavaran ket. Kavet e vez e krenn-vrezhoneg adan hadan e Gregor ha Pelletier, hervez Ernod, Gloss. 18.

99, ho fleunioù; plui, plu eo stumm an anv-stroll a gaver er geriadurioù.

101, sur Vranez, stumm gwregel ar ger Bran o talvezout kement ha kavan "corneille". Bran a zo endeo gwregel. Ar par a zo ar malvran.

105, ezned, sell. Bran, 50 : mor-ezned.

Ar c'han ker kaer ma tav ar mor ledan a zegas da soñj an hini a zo kanet gant evned Rhiannon en Bil Skourr ar Mabinozi : Branwen verc'h Idr ma chomas keneiled Bendigeid-vran ouzh e selaou epad seizh-vloaz hep inouiñ.

1) Langleiz, Tristan hag Izold, mouladurioù Al Liamm, 1958.

VII - LOIZA HAG ABALARD
=====

Da veno Jozeb Loth (Chresto., 360-361, notenn 2) ar werz-mañ a vefe da renkañ e-touesk ar re a zo bet ijinet en o fezh pe dost, ne fell ket dezhañ lavarout gant Kervarker. Neur a dra a zo da lakaat ragenep ar varnadenn-se.

1° An destenn a zo hini Janedik ar Zorserez, roet daou zoare anezhi gant an Uhel e Gwerziou Breiz Izel, I, p.50 ha 54. Tri zoare all a gaver e Dastumad Penwern (n.154,171,267) : Ar Sorcerez (90, 179), Sorcerez (90, 221), Ar Sorserez (92,33) : houmañ, el levrenn a zo dindan anv Itron Saint-Prix, a zo an hini klokañ, par da re an Uhel.

2° Peseurt abeg en deus bet Kervarker da lakaat danvez ar werz war anv Loiza hag Abalard ? Deoust ha sentet en deus ur wech ouzhpenn ouzh e c'hoant da goshaat ar muiañ ar gwellañ danvez e werziou ? Ret eo chom war evezh. N'eus prouenn ebet, eme Ernod (Etudes Vannetaises), ez eo gantañ eo bet staget ar ganaouenn-mañ

ouzh Aloiza an istor. Gab Milin en deus embannet en e levrig : "Héloïse et Abailard en Bretagne", p.9,10, Kovision an abadez Loiza, dastumet e Gwened gant Mauriès e 1857.

Ur verc'h desket-dreist, evel m'eo bet honnezh, a zo deut aes da sorserez en hengounioù ar bobl. Kemendall a zo c'hoarvezet gant beleien zoken.

1, pa guitiz; cuytat, cuyttat e Cathol. (Ernod, Gloss.138). Hiziv e skrivomp an anv-verb kuitaat ha displegadur reizh an tremenet a zo kuitaiz.

2, oet a zo tostoc'h ouzh ar gwenedeg oet eget ouzh aet. Krediñ a rae da Gervarker ez oa bet savet ar werz da gentañ e rann-yezh Gwened, moarvat dre m'eo bet Abalard abad e Ruiz. Ar skrid a ro dimp avat a zo e "ies Kerne" evel hini Itron Saint-Prix.

9, preek evit prezeg; preg a gaver e rann-yezh Gwened.

11, da lar he oferen; da laret he offern (Penwern, n.267). Peurliesañ ne deo lar nemet un trede gour berraet evit lavar ha nann un anv-verb; kenv. laret ma fater, gw. 5.

12, ha skoulmo an alc'houilten; skoulmo a zo dezhañ un dibenn anv-verb kernevat. Penwern, n.267,5 : a wouie skriwo a lenn.

alc'houilten, ken tost ouzh gwenedeg kleùiten eget ouzh klaouetenn, klađen, klađeten e Gon.1821, 94; aqulleten e Cathol. (Gloss.20). Skoulm an akilleten a lavar Penwern (n.267,7).

13, me oar kaout ann aour melen, ann aour touez al ludu a zo da dostaat ouzh :

Evel ma ve an aour melen en touesk al ludu
(Penwern, n.267,28)

14, argant, furm gwenedek ha kernevat evit arc'hant.

16, potrik ar skod-tan, "feu follet", eme an droidigezh; skod-tan a dalvez "tison" e gwenedeg.

aerouant, e brez. krenn azrouant (Gloss.49); aeraouant, aerouant e Gon.1821,5. E skridoù an Uhel ha Penwern ne gaver nemet ar ger sergant.

17, me oar eur zon hag a lak ann nenvou da frailla.

a lak a zo ur skouer displegadur verb da dostaat ouzh kuitiz, gant ur benn-rann lak-, kuit- evit laka-, kuita-.

18, hag ar mor braz da zridal, hag an douar da grena. Ernod a dosta ouzh ar werzenn-mañ ur bomm eus Kovision an abadez Loiza : Hui pehani e re krenein er mor ha skirjein enn doar. Netra a seurt-se da genveriañ er gwerzioù all.

da zridal, mar deo reizh ar stumm ez eo kemm-adur dridal. Peurliesañ e lavarer tridal. Gon.1821, p.451 a lar avat : Trida pe drida ha, "par abus", tridal.

19, da c'houiet, a zo da dostaat ouzh ar gwenedeg gouiein; e Leon-Tregor : gouzout, goft.

21, oe gand lagad klei eur vran ha kalon eunn tousek, da genv. ouzh : Red kaout kalon un tousek, lagad-kleiz ur mal-bran (Gwerzioù, I, 52).

Na lagad kleiz ur mal-bran ha kalon un tousek (ibid, 54)

Dre lagat klei ar mal bran a kalon un tousek (Penwern, n.267,44).

23, don ar puns kant goured; e Gon.1821, 244 : goured, gour-hed; Dict. Etym. 299 : gourhet.

24, grouiou ann aour-ieoten; Ernod, Geriadurig, p.210 : gwrizienn, gr(ou)i(zi)enn; e Gwened : grouien; grouiou a zo tostoc'h ouzh ar stumm-se eget ouzh gwriziou, grisiou.

Kv. : an ad demeus ar raden noz goël Ian dastumet (Penwern, 257, 45).

Ann had dimeuz ar radenn, en noz tantad Sant-Iann (Gwerziou, I, p.52).

Ann had dimeuz ar radenn, noz goel-Iann dastumet (ibid., p.54).

Kavet hon eus an aour-ieoten e Drouk-kinnig... I; meneget eo ivez e Marzin-Divinour, p.62. N'emañ nag en Uhel nag e doareoù Penwern.

25, diskabel a zo e Gon.1821, p.163; e Geriadurig Ernod, p.109 e kavomp diskabell e-kichen digabell.

26, iviz, e Gon.1821, 279 : hiviz pe hiñviz.

diarc'hen a vez klevet daoust ma skriver peurvuiañ diarc'hen.

27-28, ouzh an div werzenn-mañ keñveria :

Kenta lakiz ma louzou, da c'houde ha hi oa mad, Oa 'n ur mezoed segall hen doa hadet ma zad. (Gwerziou I, p.54)

28, ann otrou ann Abad. Keñveria ouzh an Aotrou 'n Eskop, an Aotrou 'n Abad. Er gwerziou all, n'eus meneg nemet eus an tad, koulz en Uhel hag e Penwern.

29-30, Tostaat ouzh an div werzenn-mañ :

Hag a oa et d'hen hada tri c'houec'h hanter poellad Met na euz ket bet en-han tric'houec'h skudellad (Gwerziou, I, 54) vad.

pe : War ur parked gwinis he voa aded dam zad E voa laket d'en ada triwarc'h poezellet mad A benn he voa dornet, guented, ne voa ket teir skudellad. (Penwern, n.267, 51-53).

trioec'h bigouad segal, "dix-huit mesures de seigle", eme an droidigezh. E Gwerziou B.I., I, p.76 e kavomp ur ger heñvel a-walc'h :

Me 'm euz tri c'hant bigoded ed (Ar Gernez, 21).

Ne oar ket an Uhel pe seurt muzul eo "bigoded".

30, da zastumi; dastumi a zo e Gon.1821, p.132, "et par abus" dastum, eme ar Gonideg; dastum a zo anavezetoc'h : e voan me bed o tastum, (Penwern, n.267,56).

diou guichenad; "deux poignées", eme an droidigezh evel pa ve ur stumm eus kuchennad. Marteze ez eo mat menegiñ e kaver e Suppl. Dict. Bret.-Français de Vannes, p.44 : kuichen, "écoupe" e Langedig. Kuichenad a c'hellfe bezañ gwenedek, ha dezhañ ur ster tost da skudellad.

31-34, da geñveria ouzh Penwern, n.267, 13-16 :

"Me meus ur c'houffik bahut ebars en ti ma zad
"An ini en digorro a nevo kalonad.

"Me meus eno teir er viber e c'horri ur serpent
"Evit liski ar bed-man, ia pa mise me c'hoant".

pe ouzh Gwerziou, I, 52 :

"Me 'm euz ur c'houffik-bahut er ger, en ti ma zad
"Hag an nep hen digoro hen defo kalonnad !

"Ann hini hen digoro renko kaout kalon frank,
" 'Zo en-han ter aer-wiber o c'hori ur serpent."

p. 56 :
"Zo en-han ter aer-wiber o c'hori ur serpent
"Hag a dewo ar bed-ma on holl antieramant."

31, eunn arc'hig argant; arc'hik a zo e Gon.
1821, p.16 : "cassette".

argant, sell. gw.14.

33, teir aer-wiber ; kollet en deus ar ger
maer an n derou dre ma vez peurvuiañ strollet
gant ar ger-meil an. Dont a ra eus natro, nazr.
o c'hourri, o c'horri en Uhel.

35, a vo; e vo a ve reishoc'h.

36, ac'hannon; ac'haleu e Leon.

da deureul, da deurel, da deuler. Skouerioù
eus lem-laka r hag l a gaver alies, da skouer
Le Dae, Mikael Vorin : melver evit mervel.

39, lahet ne deo ket gwenedek hepken; klevet e
vez ivez e Bro-Leon.

40, ar vadiant; Ernod, Geriad., 35: bade(z)iant;
e Gwened : badéant, badien.

41, tennez; 42, iez evit tennis, is e brezhoneg
unvan.

d'he ziveia, e-lec'h divezia, a zo reizh er-
maez a Leon.

43, ha gen-in ma Goulaou; genin a zo ur stumm
gwenedek e-kichen genein.

Goulaou, evit goulou. An dibenn-ger -aou
e-lec'h -ou a vez kavet er rann-vro etre Gwened,
Gouelou ha Kernev. Er brezhoneg skrivet e vez
kavet skouerioù anezhañ betek er brezhoneg krenn:
gouliaou e-lec'h gouliou en Nouvelou, 214.

46, Ni a lakai ar bed-man da drei war he c'hinaou,
hag ar werzenn araok, a zo da genveria ouzh :

Rag mar vijen bed bevet c'hoas ur blavez pe daou
Me moa laket Breiz-Izel da drei voar he c'hinou.
(Penwern, 267,25-26)

hag ivez ouzh :

Na mar vijenn-me bet c'hoas ur bloavez en buhe
Am bije laket ar bed da vont war he goste.
(Gwerziou, I, p.52)

Brasañ kemm a zo etre Janedig ar Sorserez
ha Loiza ar Barzaz eo ez eo an hini gentañ barnet
da vezañ losket en tan, kastiz ar sorserien er
Grenn-Amzer, elec'h ma teu gwerz ar Barzaz d'he
dibenn war ur gentel nemetken :

Evesait mad, Loizaik, evesait d'hoc'h ene
Mar deo ar bed-mañ d'hoc'h-hu, da Zoue egile.

Evelato re a gerentiezh a zo etre an holl
werzioù-se evit ma c'hellfer gant gwir abeg tamall da
Gervarker bezañ ijinet e hini, kompennet mui pe vuioù'h,
evel ma ra peurvuiañ, ne lavaran ket.

-8-

T A O L E N N

RAKSKRID.....	I
NOTENNOU DA STUDI BARZAZ BREIZ.....	7
LIVADEN GERIS.....	17
LEZ-BREIZ.....	27
1- Ar C'himiad.....	34
2- An Distro.....	39
3- Marc'heg ar Roue.....	44
4- Morian ar Roue.....	52
5- Ar Roue.....	56
6- Al Lean.....	59
DROUK-KINI'IG NEUHENNOIOU.....	67

ALAN AL LOUARN.....	77
BRAN.....	81
LOIZA HAG ABALARD.....	89

mmm mmm mmmm mmm mmm mmm
 mm m mm m mm m mm m
 mm m mm m mm m mm m
 mm m mm m mm m mm m
 mmm mmm mmm mm m mmm
 mm mm m mm mm mm mm
 mm mm m mm mm m mm m
 mm mm m mm mm m mm m

Niverennoù deut er-maez betek-hen dindan an talbenn PREDER:

Ar C'heal a Emrenerzh Psikologek, hervez DYCKAERTS
 Moneadur an Anevaled, hervez F.J.J. BUYTENDIJK

Drouiz TAL-HOUARN : An Amzer, an Ec'honder

Herve KERVEVAN : Dirak an Darvoudoù

Goulc'hen PENNAOD : Ur Gudenn Vannouriezh

Remont R. JESTIN : Ar Spered relijiel sumerek en e endro
 usvedel

Pep niverenn a goust 300 lur. Priz an niverenn-mañ eo
 500 lur, nemet e vo gwerzhet 300 lur hepken betek ar 1-9-59

Ur c'homanant 4 niverenn : 1.000 lur.

Dr G. ETIENNE, Maen ar Ya, CHATEAULIN

C.C.P. : 16.093-13 Paris

Liesskrivet e ti

Herve AR MEE, 32 straed Tad Bourdon, ROAZHON

Diskleriet hervez lezenn, trede trimiziad 1959

C.P.P.P. Nn 35.709

